

Croatica XX (1989) — 31/32 Zagreb

Izborna znanstvena rasprava

Dragica Malić

**PRILOG ISTRAŽIVANJU
HRVATSKE LATINIČKE KNJIŽEVNOSTI
14. STOLJEĆA**

**Odlomak Korčulanskog lekcionara
[Pokušaj čitanja i (orto)grafijska obilježja]**

UDK 808.61—4

U radu se daju osnovni podaci o spomeniku i o dosadašnjim transliteracijama. Donosi se transkripcija uz kritički aparat. Razmatraju se grafijsko-ortografska obilježja i stavljaju se u suodnos s ostalim hrvatskim latiničkim spomenicima 14—15. stoljeća.

1. Uvod

Među rijetkim hrvatskim latiničkim spomenicima 14. stoljeća odlomak Korčulanskog lektionara (kratica KL) uz Korčulanske glose (kratica KG) suvremenom je čitaocu najnepristupačniji. Rukopis se nalazi u Mađarskom narodnom muzeju u Budimpešti (signatura: Cod. Lat. 334), a dvije postojeće transliteracije objavljene su davno. Prvu je objavio Frano Radić 1890. godine¹, a drugu mađarski znanstvenik Jánostól Melich 1903. godine². Posljednji je o KL i KG, koliko mi je poznato, pisao Franjo Fancev 1934. godine, iznijevši dotad poznate podatke o oba spomenika.³

I KL i KG sastavni su dijelovi latinskog misala iz 14. stoljeća. U vrijeme prvog objavljivanja (godine 1890) misal je bio vlasništvo franjevačkog samostana na otoku Badiji kod Korčule. Nedugo zatim misal je prešao u vlasništvo Mađarskog narodnog muzeja u Budimpešti.

KL je svežnjic od 16 stranica (na svakoj po 17 redaka), uvezan u spomenuti latinski misal na stranicama 193a-200b, a sadrži na početku okrnjenu službu za posvećenje vode na Vodokršte, kakva se u gotovo identičnom obliku nalazi u Zadarskom lektionaru (kratica ZL). Milan Rešetar oba lektionara — i KL i ZL — više na temelju pisma negoli jezika smješta u 15. stoljeće, ali na temelju jezičnih crta pretpostavlja da je KL bliži matici.⁴ Melich je, međutim, utvrdio da je latinski misal u kojemu se KL nalazi napisan za ugarsko-hrvatskoga kralja Ljudevita Velikog Anžuvinca (vladao 1342—1382) i pretpostavlja da je hrvatski odlomak nastao otprilike u isto vrijeme, te da je zajedno s latinskim misalom uvezan već krajem 14. ili početkom 15. stoljeća, tako da KL i KG gotovo sigurno možemo ubrojiti među spomenike 14. stoljeća.

Hrvatske glose, što ih je na listovima 149b-156b spomenutog latinskog misala otkrio J. Melich, također se većim dijelom podu-

¹ Frano Radić, *Odlomak starog slovenskog rukopisnog evangelijara s predgovorima i s blagoslovima, gotskim pismom napisana, u knjižnici franjevačkog samostana na Otoku (Badija) kod grada Korčule*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, knj. II, godina II, Sarajevo 1890, str. 254—262.

² Jánostól Melich, *Misekónyv a XIV. századból*, Magyar könyvszemle, XI, Budapest 1903, str. 36—64.

³ Franjo Fancev: *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14 i 15 vijeka*, Djela JAZU, knj. XXXI, Zagreb 1934, str. I—CXII, to na str. VI—VIII.

⁴ Milan Rešetar, *Primorski lektionari XV. vijeka*, Rad JAZU, knj. 134 i 136, Zagreb 1898, str. 80—160, i 97—199, to u Radu 134, str. 82; isti, *Zadarski i Ražinjin lektionar*, Djela JAZU, knj. XIII, Zagreb 1894, tekst ZL na str. 1—95, tekst službe za posvećenje vode koji je usporediv sa KL na str. 83—87.

daraju sa ZL. I to, kao i sličnost grafije KL i ZL, a i srednjočakavska obilježja jezika KL, upućuje na srednjočakavsko područje; možda upravo grad Zadar ili njegovu okolicu, kao područje nastanka spomenika. To znači da je u Korčulu prenesen naknadno, pa se naziv »korčulanski« veže uz mjesto gdje je spomenik nađen i gdje je prije toga bio u upotrebi.

Za snimke originalnoga teksta KL što se ovdje donose zahvaljujemo dr. Istvánu Nyomarkayu iz Mađarske akademije znanosti u Budimpešti.

2. Transkripcija teksta

Ova je transkripcija nazvana pokušajem čitanja jer ostavlja otvorene mogućnosti i za neke druge interpretacije pojedinih segmenata teksta, osobito što se tiče interpunkcije, odnosno određivanja rečeničnih granica, upravnoga govora i sl. Tekst je do nas došao u dosta nejasnom obliku, što je djelomično posljedica nerazumijevanja i pogrešnog prevođenja originala, djelomično nedovoljnog poznavanja jezika i pisma vjerojatno crkvenoslavenske (glagoljičke) matice, a djelomično pogrešaka što su se nataložile tijekom višekratnog prepisivanja.

Ovo čitanje ne služi se tekstološkim metodama i ne ide za uspostavljanjem prvotnog (ispravnog) teksta, nego tekst kojim raspoložemo nastoji predočiti suvremenom čitaocu, uklonivši samo očite pisarske pogreške, a ne i greške teksta. U razumijevanju nejasnih mjesta ponekad može pomoći ZL, jer se tekstovi KL i ZL većim dijelom podudaraju, pa ZL otkriva neke od pogrešaka u KL, ali nije se išlo za tim da se ispušteni dijelovi teksta KL rekonstruiraju s pomoću ZL. Uspostava matičnog teksta obreda posvećivanja vode u starohrvatskim lekcionarima posao je tekstologa i liturgičara. Ovako pročitani tekst može biti od pomoći u tome.

Transkripcija je napravljena na temelju snimaka originalnoga teksta. Pri transkribiranju slijedi se originalni izgled stranice, tj. riječi se u tekstu prekidaju i prenose u iduću redak kao u originalu. S lijeve strane teksta navode se strane kodeksa na kojima se tekst nalazi.

Sve se vrste kraćenja (title, modificirana slova, pa i izostanak title za *n* i sl.) radi lakšega čitanja razrješavaju bez oznake kraćenja, izuzev latinskoga teksta, koji preuzimam iz Melichova čitanja, gdje kraćeni dio teksta dolazi u okruglim zagradama. Pogrešno napisana mjesta ispravljaju se, a u bilješkama se donosi grafija (kratica graf.). Prazna mjesta za inicijale popunjavaju se u uglatim zagradama. Isto vrijedi za zabunom izostavljene riječi bez

kojih smisao nije jasan. U bilježenju glasovnih promjena ostavlja se pravopis originala koliko ga je na temelju grafije moguće slijediti. Izostavljeni fonemi za koje nije sigurno da li su izostali zabunom ili je njihovo izostavljanje posljedica glasovne promjene i fonološkoga načina zapisivanja stavljaju se u kose zagrade. U kose zagrade stavljaju se i oni fonemi izostanak kojih je sigurno posljedica glasovne promjene, ali se bez njih smisao teksta zamućuje (npr. slijevanje prijedloga *v* s narednom riječju). Očita izostavljanja dijelova teksta označavaju se s tri točkice, a u bilješkama se donosi tekst iz ZL.

Ostavljaju se križevi u tekstu koji označavaju mjesta na kojima se svećenik u obredu križa (+). Nesigurna čitanja (npr. u/v, s/z, dja-/dija-, -je/-ije i sl.) označavaju se zvjezdicom ispred riječi (*).

Bilješke se odbrojavaju za svaku stranu rukopisa posebno. Kosa crta u primjerima u bilješkama označava kraj retka, a dvije paralelne kose crte kraj strane. U bilješkama se po potrebi daju i usporedbe s Radićevim i Melichovim izdanjem (kratice: R, M).

Grafijske osobitosti riješene su u poglavlju o grafiji (grafemi se nalaze u tablicama, a primjeri u tekstu obrade grafije), te se neobične grafije koje su riješene kao grafijski problem u bilješkama posebno ne označavaju.

193a Elizeja kako govoril jest¹: »Aleluja!
Glas Gospodiñ svrh vod i veličastvo Božje,
zagrmí² svrhu vod vnozih Gospodiñ.«³

[V] ono vrime svidočastvo pokaza
Jivan govoreći: »Ja Jivan vidih sveti
duh prihodeći Gospodiñ kako go-
lubica z nebes pribivajući svrhu ñe-
ga, a ja ne znah ñega. Da ki posla me-
ne krstiti vodu⁴, on mi reče: 'Zvrhu
koga vidiš duh prihajajući ... na ñem⁵,
on jest ki krsti duhom svetim.' Ja⁶ vi-
dih i svidokuju da on⁷ jest sin Božji.«

¹ Tekst iz ZL: Ozdravljene jesut vode one dari do dne onoga po riči Elizeja kako govoril jest on.

² Graf. *zagaroim*.

³ U ZL na tome mjestu latinski tekst: *Alleluya. Vox domini sup(er) aquas deus maiestatis i(n)tonuit d(ominu)s sup(er) aquas multas.*

⁴ ZL: vodom.

⁵ ZL: prihajajući s nebes i pribivajući na ñem.

⁶ M graf. *Jia, R Ja*. Na originalu vidi se da se radi o ukrasnoj crtici uz *J*.

⁷ Graf. *uodu*. ZL: vode.

Et dicitur credo d(omi)n(us) vobiscu(m).

[Z]aklinam te, stvorenje vode, Bogom + živim, Bogom + jistinim, Bogom + svetim, Bogom + svega stvorenja da čista budeš suprotiv vsakoj zaloz tvori

- 193b i napasti neprijatel! I kadi godi okropjena budeš, budi milostjom božjom obrađena¹ hiža² ona kako obrađene sut hiže ebrajske *zlaminijem krvi Krstove. Tako račij obarovati, Gospodine, hiže slug i služabnic tvojih³ Krstom Gospodinom našim. *V onoga jime te zaklinam ki ričju⁴ svojom tebi zapovidi studence. *V onoga jime te zaklinam ki sinov *izraelskih isrid mora izvede. *V onoga jime te zaklinam⁵ ki svrhu tebe nogama *svojima⁶ hodil⁷ jest. *V onoga jime te zaklinam koga Jivan danas Isukrsta *v tebi krstil jest. *V onoga jime te zaklinam ki tebe *u strani galilejskoj zlaminijem svojom moćju⁸ obrati *u vino, da vsaki duh nečisti i vsake fanta-

- 194a zme djabolove po ove vode¹ okropljenjem² poginet i odlučet se³ + Krstom Gospodinom našim, ki jima⁴ priti i suditi vas svit ognjem. I živet Gospodin nebeski, blagoslovjen va vek vikova. Amen.

[S]jili tvoje i neprimožne kriposti molim te, Gospodine,⁵ vsemogi, vi-

¹ Graf. *obranega*. ZL: obrađena.

² Graf. *iča*. ZL: hiža.

³ Graf. *tuoych*.

⁴ Graf. *ričyn*.

⁵ Graf. *gimete čacli/nāte*. Ponavlja se te.

⁶ Graf. *fuoyma*.

⁷ Graf. *hodich*.

⁸ Graf. *fuoym mochy . u*.

¹ Graf. *bode*.

² Graf. *ocroplyenem*. I ZL: okropljenjem.

³ ZL: pobignut i razdilet se.

⁴ Graf. *ma*. ZL: jima.

⁵ ZL: Kriposti tvoje nedobitnu jakost molim, Gospodine...

čni Bože, ki nemalu milost račil jesi
dati soli da od ne moret se vsaka stvar
učiniti ka godi jest potribna k pići
človiku. Po tvom sinu, Gospodinu na-
šem stvoriti⁶ račil jesi, po kom te, Gospodi/ne⁷,
molimo priležno da su sol račiši posv-
etiti + i blagosloviti i da obrazom tv-
ojim veličastva moći tvoje suprotiv
vsakomu⁸ duhu nečistomu mozi⁹ pri-
jati i spuditi *z hiž slug i služabnic

- 194b tvojih. I ča godi bi bilo nemočno spudiši
i plno¹ zdravja učiniši. I prid m-
oću tvojom istrepećut vsa prišastna,
fantazme djavlove izbojet se po zla-
minju križa + tvoga sina, Gospodina na-
šega. I zapovidi prave želećim zajm-
eš po /o/vom tvom zlaminju, Isukrste,
koga nigdare bolizan pritisnet², zlame-
nujući se. Ki živeš i krajuješ va vse
veki vek. Amen. Dem(de) mitat sacerdos sal in aqua(m)
i(n) modum
crucis discende(n)do.

Budi ovo smišanje soli i vode za-
jedno *u jime otca i sina i duha sveta.

Pomolim se. In modu(m) p(re)phac(i)o(n)is.

[Z]aklinam te, stvorenje soli i vodo³, *u
jime + otca + i sina + i duha sveta.

Jošće te zaklinam [onim] ki te⁴ po Elizeju

- 195a proroku *u vodu¹ klasti zapovidi govo-
reći: »Ovo di Gospodin: 'Ozdravih² vode

⁶ Graf. *sturiti*.

⁷ Na zadnjem *i* je titla, premda nije uobičajeno da titla označava izostavljanje čitavog sloga.

⁸ Graf. *ffachomo*.

⁹ Graf. moći. ZL graf. *mochi* (= moći).

¹ M: *pulno tuoich*. Riječ *tuoich* iscrtkano je podvučena, što znači da je suvišna. Precrtavanje nije primijenjeno zbog estetskog izgleda strane.

² Graf. *bolični pritisnet*. ZL: bolizan pritisnet.

³ ZL: vode.

⁴ Graf. *Jofchete çaclinamte chi...* ZL: Jošće te zaklinam onim ki tebe...

¹ Graf. *vuodu*.

² Graf. *Ofrauich*. Na str. 194b u riječi *çdrafya* (= zdravja) ima malo nadredno *d* iznad *çr*.

ove i ne budet *u ņih³ smrti ni drama-
ts/t/vo.'« I ki' božastvenimi usti svojimi gla-
som reče: »Vi jeste sol zemlje.« I po apo-
stolu: »Srce vaše solju jest učineno
da vsaki ki od tebe okusit budete po-
svećeni⁴ dušami i telesi.« I gdi godi
budeš okropjena, budi ņim od-
pušćenje⁵ grihova i zdravje pameti i odgoñenje⁶
vsake⁷ napasti *dijavlove. *U jime otca
vsemogućega +, Isukrsta, sina Božja,
ki jima priti i suditi vas svit ognjem
i krajujet va vse vik vek. Amen.

In mo(du)m or(at)i(o)nis. Pomolim se.

[G]ospodine Bože, izbaviteļu i stvo-

- 195b riteļu i zaščititeļu¹ vsakoj stvari, ki
jesi istočnik ove vode, na stvorenje
tvoje sveto, *u jime tvoje posvećuju vodu
ovu, a na odgoñenje djavla i vse druž-
be ñegove. I jošće te moļu, Gospodine
Isukrste, da *u jime tvoje zvano ve-
ličastvo milosti duha sveta². + I ova vo-
da duhovna da primet³ jošće na *ispu-
ñenje⁴ i na prognanje djavlova *čiñe-
nija po rukah sluge tvoga. I po okrop-
ljenju se vode da probudet /v/ vsakom⁵
/v/ kom⁶ nečisti duh združen jest, ovim
kršćenijem soli i vode zapujen i zagnan
izidi. I me v postavljeni ali zdržanji jimi-
ti sebe, čujet blago.⁷ I kada godi *okrop-

³ Graf. *vgnich*.

⁴ Graf. *Iche*. ZL graf. *Ichi* (= I ki).

⁵ ZL: da vsaki ki godi od tebe okuset budete posvećeni...

⁶ Graf. *od/puchenye*.

⁷ Graf. *od gononye*.

⁸ Graf. i *ffache*, gdje je i posve suvišno.

¹ Graf. *čafschiteglu*.

² ZL: da *u jime tvoje zvano vnožastvo milosti duha sveta. — Čini se da u oba teksta nedostaje glagol: da u jime tvoje /bude/ zvano...

³ ZL: I ova voda duha zdravoga da primet.

⁴ ZL: na ispujenje — što bolje odgovara smislu.

⁵ Graf. *ffachom*. ZL: i vsakom.

⁶ Graf. *chom*.

⁷ ZL: jakost. — Čitava rečenica je nejasna. Mora da se radi o po-
grešnom prijevodu u matici teksta.

jenije od rab tvojih³ pridet i⁹ pohvalit se,
visoko živućim na spovidanje i na za-

- 196a gnanje Gospodinom našim Isukrstom,
sinom tvojim, ki s tobom živet i krajujet
va vse viki vikom. Amen. D(omi)n(us) uobiscu(m)
suarsu(m) corda. Gra(tia)s agam(us) d(omi)no deo
n(ost)ro. In
modu(m) p(re)phac(i)o(n)is.

[*U] jistinu dostojno¹ i pravadno jest, pr-
avo i spasitejno². Mi tebe³ vazda⁴ i vazdi hv-
alu *uzdajemo, Gospodine Bože nebeski
i zemajski, koga kripostju podložena⁵
sut vsa i koga ričju stvorena sut vsa. Zgo-
ra pošji duh tvoj sveti + svrh ovoga
stvorenja vode da bude posvećena *u jime
+ otca + i sina + i duha sveta. Jere ona
tebe zna, višnega spasiteja i stvoriteja⁶
višnega. Jošće te ljubznivo, Bože, mo-
limo da uslišiš i pomiluješ mojenja⁷ na-
ša. Da gdi godi okropļena i očiščena

- 196b bude¹ voda ova, tebe ljubeci
jimijte oni stanje, spasenje i veselje i po-
štenje² vične, a vsi zlovojnici i vsi nečisti
duhove³ zapudite se i prorenite se. I zato
govoru tebi, vodo, ka na svidoću prilo-
ženja⁴ stvorena jesi, ti pod nebom +

⁸ Graf. *tuoych*.

⁹ ZL nema toga i.

¹ Graf. *dofstoynu*. ZL: dostojno.

² Graf. *spafiltegn*.

³ ZL: tebi — što smislu bolje odgovara.

⁴ Graf. *uafsa*. ZL: vazda.

⁵ Graf. *polločena*. ZL: podložena — što smislu bolje odgovara.

⁶ Graf. *uifgne gafpasciteglia ifturitegl'a*.

⁷ Graf. *moliena*.

¹ Graf. *ochropļiena budes*. Zabunom se ponavlja *okropļena*; gla-
gol je i u ZL u 2. licu. Nastavak 2. lica Rešetar pri izdavanju stavlja u
zagrađe kao suvišan, ukoliko se ne pretpostavi da je iza njega prvotno
stajao vokativ *vodo ova*.

² Graf. *pot/ftenye*.

³ Graf. *duchone*.

⁴ ZL: na svitloće priliku.

ti svrhu neba + ti pod zemljom +
 ti svrhu zemlje. Svrhu tebe zovu sveto
 i čudnovato jime bože, ki te svrh
 nebes svoju moćju postavi i pak i-
 skupi⁵, s morem na zemlji⁶ izmiša⁷, ki
 tebe tajnama i brzami i vodenimi vi-
 tri dažjiti zapovida⁸ i suprotiv vsim
 telesam očišćenje da i za njih pitje⁹
 posluži. Zvrhu ke + jošće duh
 Gospođin ne samo nošašet se¹⁰ da jošće
 nosit se. Zaklinam te + po sedmih zakonih

- 197a duha Boga živoga. Zaklinam te + devetimi
 redi anjelskimi. Zaklinam te + drivom
 zapovidnim *iz koga poražena tudje sla-
 tka učinena jesi¹. Zaklinam te + po de-
 vet trusci i *sužanja² i trepetanja nebesko-
 ga kraja. Zaklinam te + onim ki vsa
 stvoril jest, da ne potajiš glasi³ *umištenija
 moga i da zapudiš vsu tamnost, vsi dj-
 avli i vse inkantanje djavlovo i duhov
 nečistih ali zadržanih⁴ ili zazvanih⁵, ali
 vragojskim zadržanjem⁶, ale poni
 kantanju⁷, mudrostju, ali pticami, ali
 zmijami. Jere zapovida tebi Gospodin
 naš⁸ Isukrst, sin + Boga živoga, da
 budeš posvećena i gdi godi okrop-
 jena budeš *v jime otca + vsemoguće-
 ga ki jest Sabaot, ali u hiži, ali

⁵ ZL: skupi.

⁶ Graf. *naćamgli*.

⁷ Graf. i *šmija*.

⁸ ZL: ki tebe vodenimi i barzimi vitri dažjiti zapovida.

⁹ Graf. *petye*. Posljednje četiri riječi (graf. *ićagnich petye*) mogu se
 pročitati i: i žajnih pitje(m) posluži. ZL: i za pitje posluži nim.

¹⁰ Graf. *nošafete*. ZL: nošašet se.

¹ Graf. *yefti*. ZL: jesti.

² Graf. *ifušana*. ZL isto tako. AR, XVIII, str. 604, s. v. *trepetanie*
 čita taj primjer: *isusanja i trepetanja*.

³ Graf. *glas i*. ZL: glas.

⁴ Graf. *čadjanich* s crticom od *i* (bez točke) za *r*. M graf. *čachanich*.
 ZL: zaklinanih (graf. *čachlinanih*). Usp. i bilj. 6.

⁵ Graf. *čauanich*. ZL: zazvanih (graf. *čačuanich*).

⁶ Grafa. *čadiägnym*, gdje crtica od *i* (bez točke) i titla čine kraticu
 za *r*. AR, XXI, s. v. *zadržanie* navodi potvrdu iz Stullijeva rječnika s upu-
 tom na *zador* i napomenom da je riječ iz ruskog. — ZL: zaklinanjem
 (graf. *čachglina(n)yem*).

⁷ Graf. *čatangnu*. ZL: Ali ki perinkantivaju.

⁸ Graf. *uas*.

197b *u hrastija¹, a² u mestih sijanih, ali *u p-lku, ali v dobitci, ali *u kom³ godi stvorenji, ali u pitji budeš dana ljudem, od ke koli nemoči nemočan⁴ budet, tudije sveto zdravje k nemu da pridet, ali zalim duhom poražen budet /.../ zdrav človik biti⁵, *v moči i *v jimeni Gospodina našega Isukrsta, koga nikore ne more⁶ ni govoreći, ni pišući, ni pomisleći razumiti, komu jime jest Gospodin, vsemogi Bog. Jošće te molim, vsemogi Bože, ki po anjelu tvom, Gospodine, studenak Agarov pokaza, iz nega Izmaela žajna napojil jesi i ki slugu tvoga Abrama *u *Mezopotaniji molitvu uslišal i vsa želinja srca negova napunil jesi. I ki rabu

198a tvomu *Mojzesu *u pustiñi kami parazititi zapovidi, *iz nega vodu izisti i puk napojiti zapovida¹. I ki vodu gorku² s položenjem³ driva osladi. Tako⁴, Gospodine vsemogi, vični Bože, rači blagosloviti + vodu ovu *u jime + otca + i sina + [i] duha⁵. Da tudije kada okropjena budeš *u jime tvoje vse blazne djavle i riči neprijatelj izreneš i proreneš. Jošće molimo te, Gospodine, da kako k stanu *Ragvelovu anjela tvoga Rafaela račil jesi poslati i takoje⁶ *Asmodeja djavla svezal jesi, takim⁷

¹ Graf. *uchraſciya*. ZL: u tarsjah.

² ZL: ali.

³ Graf. *ucham*.

⁴ Graf. *ne mochean*.

⁵ Izostao dio teksta. — ZL: ali zalim duhom poražen budet, tudije da zapudiš i zatvoriš vse zalo i da moret tudije zdrav človik biti.

⁶ Graf. *nemre*. ZL: ne more.

¹ ZL: zapovidi.

² Graf. *chorchu*. ZL: gorku.

³ ZL: s kladenjem (graf. *fchladye(m)!*).

⁴ Graf. *Techo*.

⁵ ZL: i duha.

⁶ Graf. *ichu/hoye*. ZL samo: i.

⁷ Graf. *tchom/m*. ZL: tolikim.

zakonom dobrostanja stanom našim darovati hotij. Da tudije kako okropjena budet ova voda, nigdare ondi ali va /o/nom stanu⁸ stojećim ki bi

- 198b jimili niku moć duha zaloga, ako bi pribivali, da tudije potopljeni i raščinjeni otidut. Krstom Gospodinom našim, koga hvalet anjeli i *arkanjeli¹, *kerubin i *serafim, ki ne pristaju vapjuć vsaki dan glasom² velikim govoreći: »Svet, svet, svet Gospodin Bog Sabaot³!« Plna sut nebesa i zemlja slave tvoje, osana na visini⁴!«

[G]ospodine sveti otče, or(ati)o p(re)fac(i)onis.

Vsemogi, vični Bože, otče Gospodinov, našega Isukrsta! Bože + Abramov! Bože + *Izakov! Bože + Jakovov! Posvećujući + ja ovo stvorenje, sol i vodu⁵, molim te da uslišati račiši. Zaklinam⁶ te takije⁷ soli i vodu⁸ *u jime + Gospodina našega Isukrsta Naza-

- 199a ranina, sina Boga živoga, kraja i sudca našega, da budeši umivenje i očišćenje *u fsih¹ mestih² *u kih³ okropjena⁴ budešiš⁵, na prognanje i na skorenjenje⁶ duhov

⁸ Graf. *stenu*. ZL: stanu.

¹ Graf. *archange/li*, što se može čitati i *arha-*. ZL: arhanjeli.

² Graf. *glasfon*. Možda se radi o ranoj promjeni *m > n* na kraju riječi.

³ Graf. M *sabahot*, R *sabaot*.

⁴ Graf. M *uauifini*, R *na uifgni*.

⁵ ZL: soli i vode.

⁶ Graf. *Čacl/nāg̃te*.

⁷ ZL: takoje.

⁸ ZL: stvorenje soli i vode.

¹ Graf. *ufsim*.

² ZL: va vsakih mestih.

³ Graf. *Vcihich*.

⁴ Graf. *ochropglia*.

⁵ Graf. *budifci*.

⁶ Graf. *našcorenye*. ZL: na iskore/ne/nje (graf. *našcore/gne/(n)ye*).

nečistih i tako je⁷ vse družbe *dijavlove i svih obrazov *dijavljih i himbe i maglenjih⁸ i vsake suprotivščine božastvenoga spasenja narestite i skupite se. Ni u vragolijah o/d/*drvja⁹, ni ljudem, ni plodu dobitčenomu ne naudi, da otidi i pobigni¹⁰ po zvanju Gospodina našega Isukrsta. Zaklinam te, duše nečisti, +Bogom vsemogućim ki učinil¹¹ jest nebo i zemlju, more i vsa ka u njih jesut, da vsa moć suprotivna, i vse skupljenje *dijavlovo, i vse tečenje, i vse blazne negove iskorenite se

199b i pobignite od ovoga stvorenja vode, da bude sveta i ogañ gorući svrhu vse zlobe¹ neprijateljske + .

[B]ože, ki na spasenje človičaskomu rodu velika posvećenja vodom zdržanji² postaviti reka³ jesi, blizu budi g zvanju⁴ našemu i činjenja ovoga vognimi zakoni prozri da stvorenje tvoje božast/v/u služit i zgañanju i vragov i nemoći⁵, jošće s upuñenja božastvene milosti da primet svršenje⁶. I kako li je⁷ *u mestih ali stanih vernih, ovo jedino⁸ pokropjenje zljubit se u čistoći i obarujet od nečistoće, da ne budet ondi duha pogubljenju⁹ ni vrmena

⁷ Graf. *tachie*. ZL: tako je.

⁸ Graf. *magleg/nich*. ZL u širem kontekstu: i tako je vse družbe djavlove, i tako je svih obrazov i himbe djavlove i muñe i vse suprotivščine božastvenoga spasenja ...

⁹ ZL: ni vragolija drivju.

¹⁰ Graf. *po/bigini*.

¹¹ ZL: ki jest stvoril.

¹ Graf. *člabe*.

² Graf. *čdračan/gi*.

³ Graf. *rachel*. ZL. graf. *recal*.

⁴ Graf. *gça/nyu*. ZL graf. *kaçua(n)yu*.

⁵ Graf. *ne mo/chni*. ZL: izgañajući vragov i nemoći.

⁶ Graf. *fuerfene*. ZL.: svaršenje.

⁷ ZL: I ča godi je. Graf. *Içacholie*.

⁸ Graf. *yedō*. ZL graf. *iedino*.

⁹ ZL: duha pogubljenoga.

razbojnoga. I otidite vse zlobe¹⁰ lajućih
neprijatelj. I ako ča jest nezdravo

- 200a u stanih onih¹, po okropjenju vode ove
pobignite, a *zdravije svršeno da pribivat
pozvanjem² imena tvoga svetoga ... pobig-
nut³ i o/d/ vsake⁴ rvañe budi obarovan⁵
Gospodinom našim Isukrstom, sinom
tvojim, ki s tobom živet [i] krajujet⁶
*u jedinstvi duha sveta Bog. P(er) o(mn)ia s(e)c(u)l(a)
s(e)c(u)lo(rum). Amen. Oremus p(re)ceptis salutarib(us)
moniti et diuma institucione formati.
audemus dicere. Pater noster. V(ersus) s(ed)libe-
ra nos a malo. Amen. Intono or(ati)o(n)is.

[I]zbavi⁷ nas, Gospodine, molim te, od
vsega zla ko je mimošlo i ko je sada i
ko jimat priti. Slug i služabnic⁸
tvojih⁹ od meča, i od glada, i od oğña¹⁰,
i od nemoći zalih, po izbaviteju i sp-
asiteju našem Gospodinu Isukrstu,

- 200b ki tobom živet i krajujet *u jedinst-
vi¹ duha sveta Bog. Per o(mn)ia sec(u)la s(e)c(u)lo(rum).
A(men).
D(omi)n(u)s uobiscu(m). Benedicamus d(omi)no de(o)
gra(cia)s.
Pomolim se. Mir i blagoslov + Boga ot-²

¹⁰ Graf. *šlob*.

¹ Graf. *anich*.

² Graf. *počnanyem*. ZL: po zvanju.

³ Riječ *pobignut* u ZL precrtana.

⁴ Graf. *o ffache*. ZL: oda vsake.

⁵ ZL: budite obarovani.

⁶ ZL: živet i krajujet.

⁷ Graf. / /*Sbau*. ZL graf. *S/S/bau*.

⁸ Graf. *flučbnit*.

⁹ Graf. *tuo/tnoich*.

¹⁰ Graf. *ggna*.

¹ Graf. *yedensti/ui*.

² U trećem i četvrtom retku izmiješani su latinski i hrvatski tekst:

d(omi)n(u)s uobiscu(m) . Mir i blagoslov + Boga ot-
Benedicamus d(omi)no de(o) gra(cia)s . Pomolim se
ZL: B(e)nedicam(u)s d(omi)no, Deo gra(tia)s. Mir + blagoslov
+ otca vsemogućega i sina i duha sveta.

ca vsemogućega i sina + i duha sveta
+ . Pridi svrhu vode ove da bude posve-
ćena *u jime svetoga trojstva. Amen.

[K]rstit se³ krst i posveti se vas svit i da
nim odpušćenje grihov. Vodom i du-
hom vsi se⁴ očišćujemo. Et dicitur trib(us).
Vicibus. Ale trikrat.

3. Grafija

KL — kao i ostali hrvatski latinički spomenici 14. i 15. stoljeća⁵ — odlikuje se neizdiferenciranom grafijom s obiljem grafema za predočavanje pojedinih fonema i grafemima preopterećenima višeznačnošću. Međutim, ni s jednim se dosad grafijski obrađenim rukopisom KL svojim grafijskim rješenjima ne podudara potpuno, premda se djelomično podudara s većinom od njih. Ono što je do nas doprlo iz tih prvih stoljeća hrvatske latiničke pismenosti, samo su segmenti na osnovi kojih ne možemo govoriti o nekim izgrađenim grafijskim školama s određenim pravilima i međusobnim utjecajima. Činjenica da je grafija toga doba neizdiferencirana ne znači ujedno da takva pravila unutar pojedinih skriptorija nisu postojala i da se prepisivanjem rukopisa nisu širila u druge sredine. Pojedinačna ili slabo zastupljena grafijska rješenja u pojedinim rukopisima mogu biti znak kolebanja između prakse različitih pisarskih sredina, odnosno posljedica individualnih traženja pojedinih pisara, pa čak i pisarskih grešaka. Svi dosad poznati hrvatski latinički rukopisi 14. i 15. stoljeća pokazuju jasne tragove prijevika sa starijih latiničkih predložaka. Među mnogobrojnim greškama koje su prilikom prepisivanja u njima nastale mogu se naći i neke koje nam danas izgledaju kao pojedinačna grafijska

³ Graf. / / *Arfite*. ZL: Karstit se.

⁴ Graf. *ff*. ZL: vsi se.

⁵ Usp. Milan Rešetar, *Primorski lekcionari*... (o. c. u bilj. 4); Stjepan Ivšić, *Nekoliko napomena uz starohrvatski tekst »Žiča sv. otaca«*, *Starine JAZU*, 40, Zagreb 1939, str. 225—251; Dragica Malić, *Šibenska molitva (filološka monografija)*, *Rasprave Instituta za jezik*, 2, Zagreb 1973, str. 81—190; ista: *»Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. godine*, *Rasprave Instituta za jezik*, 3, Zagreb 1977, str. 59—128; A. Vizkelety — L. Hadrovics, *Ein altkroatisches Passionlied aus dem 14. Jahrhundert*, *Studia slavica et hungarica*, XXX, Akadémiai Kiadó, Budapest 1984, str. 3—37; László Hadrovics, *Cantilena pro sabbatho (Starohrvatska pasionska pjesma iz 14. stoljeća)*, *Filologija*, 12, JAZU, Zagreb 1984, str. 7—25; Dragica Malić, *Grafija i pravopis hrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća »Žiča sv. otaca«*, *Rasprave Zavoda za jezik*, 15, Zagreb 1989, str. 129—178.

rješenja, a neka od tih pojedinačnih rješenja mogla su i zaostati kao posljedica zamjenjivanja jednog pisarskog uzusa drugim, uobičajenijim u dotičnoj sredini.

3.1. *Općenita grafijska obilježja*

Rukopis je pisan karakterističnom dalmatinskom gotičkom minuskulom 14. i početka 15. stoljeća i nije ga pisala nijedna od dosad poznatih ruku iz hrvatskih latiničkih spomenika toga vremena.

Ovdje se neće posebno govoriti o morfologiji slova. Spomenut ću samo neke karakteristične oblike. Tako slovo *s* dolazi u dva uobičajena oblika: kao uspravno, tzv. dugo *s* (ſ) i oblo ili kratko *s* (s), koje je u ondašnjoj latinici pozicijski uvjetovano — dolazi kao veliko slovo na početku riječi, a kao malo slovo samo na kraju riječi. Slovo *r* također dolazi u dva oblika, uspravnom i oblom, od kojih ovo drugo nalikuje današnjem *z*, i kao i u ostalim onovremenim spomenicima ta se dva oblika upotrebljavaju bez pozicijske uvjetovanosti. I slovo *d* se, kao što je u ono doba bilo uobičajeno, upotrebljava u dva oblika, dvopoteznom i jednopoteznom, bez pozicijske uvjetovanosti. Nekadašnja latinička kratica za slova *m* i *n* na kraju retka u obliku brojke 3 spuštene na srednju i donju liniju retka (3̄) ustalila se, kao npr. i u »Žićima sv. otaca«⁶ (kratica ŽSO), kao varijantni oblik slova *m* pozicijski uvjetovan krajem riječi: *nagnez* (= na mém) 193a', *giftiniž* (= jistinim) 193a, *milostioz* (= milostjom/milostijom) 193b, *boçozyz* (= božjom) 193b, *člaminiez* (= zlaminjem/zlaminijem) 193b i d. Za razliku od ŽSO, gdje taj znak ima ravan gornji dio, u KL gornji je dio blago zaobljen. Takvo se *m* oblikom gotovo ne razlikuje od slova *z*, te ih Melich i transliterira istim znakom. Slovo *z* u tekstu se javlja samo dvaput, jednom u glasovnoj vrijednosti *z* i jednom ž: *zagaroin* (! = zagrmi) 193a, *bozye* (= božje) 193a. Slovo *v* upotrebljava se kao pozicijska varijanta slova *u* na početku riječi, i to uglavnom kao veliko slovo. Slovo *j* se, čini se, uopće ne upotrebljava, premda u Melichovoj transliteraciji ima dosta primjera s

⁶ Dragica Malić, *Grafija i pravopis ŽSO ...* (o. c. u bilj. 5).

⁷ Uz primjere navodim samo broj stranice kodeksa na kojoj se nalazi, a ne i broj retka. Primjeri se donose originalnom grafijom, tj. pišu se sastavljeno ili rastavljeno kao u tekstu spomenika, s pogreškama, nadrednim slovima i znakovima kraćenja. U uglatoj zagradi donosi se samo izostavljeno inicijalno slovo. U obloj zagradi pored primjera donosi se transkripcija. Ako je u riječi neka greška, unutar zagrada najprije dolazi uskliknik, pa onda transkripcija. U kosim zgradama donose se oni dijelovi riječi čiji bi izostanak mogao biti rezultat glasovne promjene. Kosa crta u primjeru označava kraj retka, a obilježava se samo ako je iz bilo kojeg razloga za primjer relevantna.

velikim *J*: *Ja* 193a, 198a, *Jia* (= *Ja* — s malom ukrasnom crticom uz početno *I*, a ne malim *i* uz *J*) 193a, *Jofschete* (= *Jošće te*) 194b, 196a, *Jiofche* (= *I jošće*) 195b, *Jofche* (= *Jošće*) 195b, 197b, 198a; *Jere* 196a, 197a. Međutim, kao što se na snimkama može vidjeti, u većini je primjera zapravo veliko slovo *I*. Nesiguran je samo primjer *Iofschete/Jofschete* 194b, u kojemu, za razliku od ostalih velikih *I*, početno slovo ima jače zaobljenu petlju i nema male horizontalne crtice s lijeve strane. Od slova koja se u ondašnjoj hrvatskoj latinici rijetko upotrebljavaju treba spomenuti slovo *k*, koje dolazi na dva mjesta: *koga* 196a, *kada* 198a. U »Redu i zakonu« (kratica RZ) *k* dolazi jednom na mjestu *h*, u »Šibenskoj molitvi« (kratica ŠM) i »Cantileni pro sabatho« (kratica CS) uopće ne dolazi, dok ga u ZL od tri pisara dva upotrebljavaju, ali mu nije istražena upotrebna frekvencija⁸ — ovi spomenici pripadaju naime u isti jezični krug, pa im se i grafija mora promatrati usporedno; ostale hrvatske latiničke spomenike 14—15. stoljeća ovom prilikom ne uzimam u razmatranje.

Od interpunkcijskih znakova javlja se samo točka, koja leži na donjoj liniji retka — po ondašnjem običaju u sredini između dviju riječi.

O izvanjskom izgledu stranice valja spomenuti nekoliko pojedinosti. Za inicijale su ostavljena prazna mjesta u visini jednog retka. Prvo je slovo iza tog praznog mjesta veliko. Velika slova skromno su ukrašena uzdužnim ili poprečnim crticama pored stabla ili petlje slova (ovisno o obliku slova), odnosno kosim crticama i točkicama unutar petlje. Od malih slova slovo *i* često ima iznad stabla slova tanku kosu crticu, a slovo *y* samo ponekad ima po dvije takve kose crtice.

Nepopunjen kraj retka popunjava se okomitom crticom u visini malih slova ukoso prekrizenom tankom crticom, ili s dvije takve okomite prekrizene crtice. Na mjestima gdje se svećenik u obredu križa nalazi se tanki križić. Zabunom napisane riječi iscrtkano se podvlače, a zabunom izostavljena slova ispisuju se iznad retka tankim potezom pera. Latinski je dio teksta ispisan djelomično običnim, a djelomično sitnim kurzivnim slovima, s mnogo kraćenja.

3.2. Znakovi kraćenja

U tekstu KL upotrebljavaju se uobičajeni latinički znakovi kraćenja. Osim već spomenutog varijantnog oblika slova *m* (koji više

⁸ Vidi: Milan Rešetar, *Primorski lektionari...* (o. c. u bilj. 4), Rad 134, str. 98.

ne bi ni trebalo ubrajati u znakove kraćenja) najbrojnije su title — vodoravne (s blago valovitom varijantom), izlomljene i okomite.

Najčešći je znak kraćenja vodoravna titla za izostavljanje slova *m* i *n*. Ona se za izostavljanje međusamoglasničkih *m* i *n* može staviti bilo na prvi, bilo na drugi samoglasnički grafem, bilo između njih, a za izostavljanje *m* i *n* na kraju sloga (i riječi) titla redovito dolazi na prethodnom samoglasničkom grafemu: *ugiđ*⁹ (= u/v jime) 196a, *ociščeā* (= očišćena) 196a, *čachočh* (= zakonih) 196b, *umiglieā* (= umijenja) 197a, *sia* (= sina) 198a, *gospodā* (= Gospodina) 198b, *ifchorēite sce* (= iskorenite se) 199a; [Ç] *Acclināte* (= Zaklinam te) 193a, *čaclinā* (= zaklinam) 193b (2x) *ognē* (= ognēm) 195a, *pomolīse* (= pomolim se) 195a, *cātangnu* (= kantanju) 197a i d. Ponekad titla izostaje (zabunom ili previđanjem title u predlošku): *čaclianich* (= zaklinanih) 197a, *čeliya* (= želinja) 197b, *posuecheya* (= posvećenja) 199b, *ifgagnayu* (= i zgaňanju) 199b, a nekad je titla i suvišna: *priffastā* (= prišasta) 194b, *nařā/gnanye* (= na zagnanje) 195b/196a, *tečēnye* (= tečenje) 199a, *himbe* 199a.

Vodoravna titla upotrebljava se i za izostavljanje grafijskog slijeda koji sadrži *n*: *gospodī* (= Gospodine) 194a, *ochropglīa* (= okropjena) 199a, *yedō* (= jedino) 199b (prvi i zadnji primjer na kraju retka).

Jednom je vodoravna titla upotrijebljena za izostavljeno *u* (= v): *uichoā* (= vikova) 194a.

Slovo *r* krati se rijetko i za to služi poseban znak, koji se sastoji od *i*-crtice (bez točke, odnosno crtice koja umjesto nje služi) i title (koja može i izostatiti) ili se njegovo izostavljanje obilježava izlomljenom ili valovitom titlom: *čadiāgnyem* (= zadržanjem) 197a pored *čadianich* (= zadržanih — bez title) na istoj stranici¹⁰; *Čuāčhu* (= Zvrhu — valovita titla između *a* i *c*) 193a; *ifuchđstu* (= Isukrstu — izlomljena titla između *a* i *f*) 200a.

Za izostavljanje grafijskog slijeda *ri* služi mala okomita titla u gornjoj liniji retka: *neřmočne* (= neprimožne) 194a, *t'chrāt* (= trikrat) 200b. Grafijski slijed *pro* krati se u latinici posebnim znakom: slovom *p* sa stablom prekrizanim petljom (P). Ovdje je taj znak modificiran tako da se ispred stabla slova *p* nalazi još jedna okomita crta, te su obje obuhvaćene petljom (P̄). Jedini je primjer: *sup(ro)tifna* (= suprotivna) 199a.¹¹

⁹ Sve vodoravne title obilježavaju se iz grafičkih razloga jednako, bez obzira na njihove valovite (odnosno više ili manje zaobljene) varijante.

¹⁰ U ZSO ima jedan primjer gdje kraticu za *r* čini mala ukošena crtica s izlomljenom titlom: *yāthibiřcup* (= jarhibiskup) 93b.

3.3. Pisarske pogreške

Tekst obiluje pisarskim pogreškama, koje nastaju bilo zbog oštećenosti ili nedovoljnog razumijevanja predloška, bilo zbog pisareve nepažnje. Neke od tih pogrešaka jasno pokazuju da se radi o prijepisu s latinskog predloška. To su uobičajene pogreške u pisanju slova s *i*-crticama: *chiriçyn* (umj. *chiriçyu* = ki ričju) 193b, *duchone* (umj. *duchoue* = duhove) 196b, *uas* (umj. *nas* = naš) 197a, *uauifgni* (! umj. *nauifigni* = na visini) 198b, *poçnanyem* (umj. *poçuanyem* = pozvanjem) 200a; zatim zamjena slova *v* s *b* (slovo *v* je u gotici oblikovano vrlo slično slovu *b*): *bode* (= vode) 194a; zamjena kratkog *t* i *c*: *yesti* (umj. *yesci* = jesi) 197a, *uchrafscya* (umj. *uchrafiya* = u/v hrastija/hrastja) 197b, *fluçabnit* (umj. *fluçabnic* = služabnic) 200a, a možda ovamo treba ubrojiti i primjere: *nošafete* (= nošašet se) 196b, [*Ç*]arstite (= Krstit se) 200b, u kojima je izostalo *f* tako što je grafijski slijed *ft* iz predloška (s dugim *t*) identificiran s udvojenim *tt*.

Iduću skupinu pogrešaka koje jasno ukazuju na stariji predložak čine pogreške u rastavljanju riječi, nastale prepisivanjem teksta pisanog in continuo, Npr. *mochy.u* (= moćju) 193b, *od gononye* (! = odgoñenje) 195a, *uifgne gaspasciteglia* (= višñega spasiteļa) 196a, *išsmiša* (= izmiša) 196b, *glas umigliēta* (= glasi umijēnja) 197a, *raciblagoflouiti* (= rači blagosloviti) 198a, *ne mochni* (! = nemoći) 199b, *ne çdrauo* (= nezdravo) 199b i dr.

U ŽSO uočena je jedna skupina pogrešaka koje ukazuju na još neutvrđenu vezu tog rukopisa s glagoljicom. Za obredne tekstove kakav je KL ta je veza lakše utvrđiva.¹² Tako se mnogobrojne nejasnosti u tekstu mogu protumačiti prijepisom predloška (ili jednog od predložaka) teksta kojim raspolažemo s glagoljičke matice. Od pisarskih pogrešaka u KL na tu bi vezu mogle ukazivati: *tchom* (= takim, što je u glagoljici moguće napisati s titlom: *tkimъ* ili *tkim'*) 198a sa zamjenom *i* — *o* (~~ѣ~~—~~ѡ~~), te *tachie* (= takoje/takije?, gdje je lik *takije* također moguć, ali nije potvrđen) 198b, 199a, s eventualnom zamjenom *i* — *o*.

¹¹ Grafijski slijed *ri* označen okomitom titlom Melich predočuje malim nadrednim slovima: *nev¹močne* 194a, *t¹chrat* 200b, a jednom tako obilježava i izostavljeno *r*: *ifucha¹stu* 200a, dok slijed *pro* razrješava bez oznake kraćenja: *suproptifna* (!) 199a.

¹² Usp. poglavlje *Odnos latiničkih tekstova hrvatske crkvene književnosti prema istovrsnim tekstovima hrvatske glagoljske književnosti* u radu F. Fanceva *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*... (o. c. u bilj. 3), posebno odjeljak *I. Hrvatski lekcionari*, str. XLV—LIII.

3.4. Grafijski sustav

Grafijski sustav KL sastoji se od 24 slova latiničke abecede: a b c ç d e f g h i (j) k l m n o p r s t u v z y. Od toga broja izuzima se kao nesigurna upotreba slova *j*. Varijantni se oblici slova ne broje kao zasebna slova, premda su neki od njih u hrvatskoj latinici mogli postati grafemi sa samostalnim glasovnim vrijednostima, npr. oblo *s* za jedan ili dva fonema iz fonemskog niza *s — š — z — ž* ili oblo *r* za slogotvorni *r* (za *z = m* nije bilo takve potrebe). Navedena se slova kao jednoslovi, dvoslovi ili troslovi javljaju u funkciji šezdesetak grafema za obilježavanje 30 fonema onovremenog čakavskog (književnojezičnog) fonološkog sustava. Pri tome su jednoznačni jednoslovni grafemi samo: *a, b, d, e, h, k, m, o, p, t*, a još je manje fonema koji se obilježavaju samo jednim jednoslovnim grafemom: *a, b, e, ô, r* (*d, l, m* i *p* mogu se udvojiti). Naime, u književnojezični fonološki sustav onoga vremena ubrajam i foneme *r* i *l*, koji su u narodnim govorima očito već bili defonologizirani, odnosno upotrebljavali su se njihovi refleksi *ar* (*er*) i *u*.¹³ Za neke jednokratno upotrijebljene slovne kombinacije ne može se sigurno znati jesu li upotrijebljene u funkciji grafema ili su nastale kao rezultat pisarske pogreške. Pogotovo to vrijedi za one slovne kombinacije koje nemaju potvrdu u ostalim hrvatskim latiničkim spomenicima 14—15. stoljeća. Osim kombinacije dvaju ili triju slova u dvoslove i troslove u funkciji grafema javljaju se i udvojenjena slova. Taj se grafijski postupak među hrvatskim latiničkim spomenicima 14. stoljeća obilato primjenjuje u ŽSO, osobito u njihovu drugom dijelu, dok se u ostalim spomenicima javlja uglavnom samo udvojeno \int — $\int\int$, poznato iz onovremene evropske latince. U KL se pored $\int\int$ od udvojenih slova kao siguran grafem javlja samo *ll*, koji dolazi i u ZL¹⁴: *billo*, (= bilo, ptc. akt. gl. *biti*) 194b, *polloçena* (= položena) 196a, *telleſam* (= telesam) 196b, *alli* (= ali) 197a, 197b (4x), *gimilli* (= jimili) 198b, *angelli* (= anjeli) 198b. Ostalo su jednokratne upotrebe, koje mogu biti i slučajne: *ſarcca* (= sŕca) 197b, *od meçça* (= od meča) 200a, *tudde* (= tudje) 197a, *poſuechyuyuchi* (= posvećujući; R: *poſuechyuyuchi*) 198b,

¹³ O nastojanju da se registrira književni izgovor slogotvornih *r* i *l* u latiničkim rukopisima 14. stoljeća pisala sam na drugome mjestu: Dragica Malić, *Slogotvorni r i l u starohrvatskom latiničkom rukopisu »Žića sv. otaca«*, Rasprave Zavoda za jezik, 13, Zagreb 1987, str. 55—63; *Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim rukopisima 14. stoljeća* — referat održan na Naučnom skupu »Proučavanje srednjovekovnih južnoslovenskih rukopisa« (Treća međunarodna hilendarska konferencija), održanom u Beogradu 28—30. III. 1989. Predano za tisak u zborniku referata.

¹⁴ Milan Rešetar, *Primorski lekcionari ...* (o. c. u bilj. 4), Rad JAZU 134, str. 98.

te na prijelazu iz retka u redak: *tchom/m* (! = takim) 198a, *i p/p/* *paščiteglu* (= i spasiteju) 200a, što M. Rešetar za ZL ne uzima kao udvojeno slovo (»dvostruki suglasnik»¹⁵).

Tablica 1.
Grafijsko predočavanje fonema

Fonemi	Grafemi
a	a
b	b
c	c ç (cc)
č	c ç (çç) (cʃ) (ch?)
ć	ch /chi/ (chy)
d	d (dd)
e	e
f	/f/ (ph)
g	g
h	ch h
i	i y
j	y g i Ø (J?)
k	ch c /k/ (çh) (ç)
l	l ll
l̥	/ul/

¹⁵ Ibid.

l	gli gl l /li/ /gl'/ (gly) (lg) (ly)
m	m (m/m)
n	n gn (ng) (ny) (g)
ñ	gn n (ng)
o	o
p	p (p/p)
r	r
ř	ar er /ra/ (r?)
s	ś śś śc /śśc/ (śś)
š	š śc śś (śśc)
t	t th
u	u v (?)
v	u f /v/ (uf) (vu)
z	z ś (zś) (z)
ž	z (z) (z)

Napomene:

- 1) Grafemi se navode po redoslijedu zastupljenosti.
- 2) Samo jednom upotrijebljeni grafemi stavljaju se u oble zgrade.
- 3) Grafemi upotrijebljeni do tri puta stavljaju se u kose zgrade.
- 4) U tablicu se ne unose varijantni oblici slova.
- 5) Uz nesigurne grafije stavlja se upitnik.

Tablica 2.
Glasovne vrijednosti višeznačnih grafema

Grafemi	Fonemi
c	c č k
ç	c č z ž
ch	ć (č?) h k
f	f v
g	g j (n)
gn	n ņ
i	i j
l	l [
n	n ņ (nj)
ng	(n) (ñ)
ph	(f) /p/
r	r (r?)
š	s š z (ž)
šš	s š
šc	s š
ššc	/s/ (š)
u	u v
z	(z) (ž)
y	i j ij

Napomene:

- 1) Fonemi se navode abecednim redom.
- 2) Fonemi predočeni određenim grafemom samo jednom stavljaju se u oble zgrade.
- 3) Fonemi predočeni određenim grafemom do tri puta stavljaju se u kose zgrade.
- 4) Varijantni oblici slova ne uzimaju se kao zasebni grafemi.

Tablice pokazuju da se KL svojom grafijom ne podudara potpuno ni s jednim hrvatskim latiničkim spomenikom 14—15. stoljeća. Po brojnosti grafema stoji negdje na pola puta između ŽSO (s 91 grafemom) s jedne strane i RZ, ŠM i CS (s nešto više od 30 grafema) s druge strane, što bi moglo značiti da kao i ŽSO odražava vrlo staru latiničku tradiciju.

Isti se grafemi upotrebljavaju u fonemskim nizovima $c - \acute{c} - \acute{c} - h - k$, $g - i - j$, $s - \acute{s} - z - \acute{z}$ ($- c - \acute{c}$) i $u - v - f$, a identična grafijska rješenja u fonemskom nizu $l - \acute{n}$ ($- n$).

U prvom fonemskom nizu ($c - \acute{c} - \acute{c} - h - k$) najfrekventniji su grafemi c (za c , \acute{c} , k), \acute{c} (za c , \acute{c} + z , \acute{z}), ch (za \acute{c} , h , k) i h (za h). Ostali se pojavljuju sporadično ili jednokratno. Pritom je slovo c najčešći grafem za foneme c i \acute{c} , a za k dolazi (pod utjecajem latinske i talijanske grafije) samo ispred stražnojezičnih samoglasnika, slogotvornog r i suglasnika, npr. *coga* (= koga) 193a, *craui* (= k_rvi) 193b, *čacinaž* (= zaklinam) 193b (2x), *ocroplyenez* (= okropljenjem) 194a, *ifucarste* (= Isuk_rste) 194b, *clasti* (= klasti) 195a, *ocufit* (= okusit) 195a i d.

Grafem ch kao najčestotniji za foneme \acute{c} , h , k izaziva nedoumicu samo u čitanju h ili k u riječima grčko-(hebrejsko-)latinskog podrijetla, koje smo u starini primali i s h i s k : *archangeli* (= arkanjeli/arhanjeli) 198b, *cherubin* (= kerubin/herubin) 198b.

Grafem h znatno je rjeđi u obilježavanju fonema h od već spomenutoga grafema ch (odnos $h : ch = 20 : 54 / 53\%$), s time da u sredini (intervokalno) i na kraju riječi dolaze oba grafema, a na početku samo h : *hiçe* (= hiže) 193b, *hodich* (! = hodil) 193b, *hualu* (= hvalu) 196a, *hotig* (= hotij) 198a, uz jedan nesiguran primjer u prijedložnom izrazu zajedno napisanom: *schic* (= z/s hiž) 194a sa \int sa z/s i ch za h , odnosno sc za s i h za h , s time da tu h zapravo i nije na početku.

Grafem h ima i jednu dosta neuobičajenu funkciju. Naime, u primjeru *ifrahelšchih* 193b nalazi se u intervokalnom položaju u osnovi gdje fonemu h po etimologiji nije mjesto (lat. Israel), a koja je kod nas dosad uglavnom potvrđena bez uklanjanja hijata (*Israel/Izrael* i izvedenice). Od mnogobrojnih primjera u AR (knj. IV, str. 22. i 285-286) samo su dva iz 18. stoljeća s uklanjanjem hijata suglasnikom j . Kako se u ovom spomeniku intervokalni j uglavnom obilježava grafemom \emptyset , a s druge strane uklanjanje hijata suglasnikom h nije uobičajeno, u ovom je primjeru h najvjerojatnije samo grafijski znak da susjedne samoglasnike treba izgovoriti s hijatom, tj. bez umetanja j . Nesiguran je primjer *saba-hot* (= Sabaot) 198b, jer se u njemu možda radi o istoj namjeri, a možda i o greški umjesto *sabaoth*, kako je u primjeru na str. 197a.

U ovom fonemskom nizu ne javlja se obilježavanje suglasnika \acute{c} grafemom g , poznato iz RZ, ŠM, CS i ŽSO. U tome se KL također slaže sa ZL.

U fonemskom nizu *g — i — j* nedoumicu izaziva mogućnost obilježavanja fonema *j* grafemima *Ø* i *i* (pored najfrekventnijega grafema *y* i nešto manje frekventnoga *g*). Grafem *Ø* za *j* javlja se, po uzoru na onovremenu latinicu, između dvaju samoglasnika od kojih je jedan *i*, ali i inače u intervokalnom položaju: *tuoi*m (= tvojim) 194a, *tuoi*h (= tvojih) 194b, *suoimi* (= svojimi) 195a, *tuoi*z (= tvojim) 195b, *potais* (= potajiš) 197a, *napoiti* (= napojiti) 198a, *nepriategl*. (= neprijatelj) 198a i d., ali i: *eličea* (= Elizeja) 193b, *eličeu* (= Elizeju) 194b, *tuoe* (= tvoje) 195b, 198b, *afmodea* (= Asmodeja/Azmodeja) 198a. Vjerojatno ne treba pretpostaviti intervokalni *j* u osnovnom dijelu stranih imena: *ičmaela* (= Izmaela/Ismaela — lat. Ismael) 197b i *raphaella* (= Rafaela — lat. Raphael) 198a (usp. navedena imena s varijantama u AR, knj. III, str. 914; knj. IV, str. 227; knj. XII, str. 497).

Grafemom *i* obilježava se fonem *j* na početku i na kraju riječi, te između dvaju samoglasnika od kojih nijedan nije *i*: *ieft* (= jest) 193a, *tuoi*e (= tvoje) 194a, *ieſci* (= jesi) 194a, *tuoi*om (= tvojom) 194b, *ioſche* (= jošće) 195b, 196b, 199b, *tuoi* (= tvoj) 196a, *ieffi* (= jesi) 197b, *iachouof* (= Jakovov) 198b, *u iedinſtvi* (= u/v jedinstvi) 200a. Ovome treba dodati i primjere napisane velikim slovom, o kojima se govori u odjeljku o općenitim grafijskim obilježjima.

Nesigurnost u čitanju izazivaju riječi u kojih se javlja alternacija *-j/-ij-*, osobito glagolske imenice na *-je/-ije*, instrumental singulara *i*-deklinacije na *-ju/-iju*, osnova *djavl-/dijavl-*, u kojima je u narodnim govorima sigurno *-j-*, ali se u književnom tekstu (osobito obrednom) pod crkvenoslavenskim grafijsko-ortografskim utjecajem mogu javiti i likovi s *-ij-*. Pitanje je treba li takve primjere pribrojiti prvoj skupini, tj. s grafemom *Ø* za *j* između dvaju samoglasnika od kojih je jedan *i*, ili drugoj, u kojoj se fonem *j* (na početku sloga, kao i na početku riječi) obilježava grafemom *i*. Primjeri: *člaminiem* (= zlaminijem/zlaminjem) 193b, *nayſpugnenie* (= na ispuštenije/ ispuštenje) 195b, *cignenia* (= čimenija / činenja) 195b, *charſcheniez* (= kŕšćenijem/kŕšćenjem) 195b, *ochropglienie* (= okropljenije/okropljenje) 195b, *prognanie* (= prognanije/prognanje) 199a, *čdrafie* (= zdravije/zdravje) 200a; *chripoſtiu* (= kripostiju/kripostju) 196a, *mochiu* (= moćiju/moćju) 196b; *diafloue* (= dijavlove/djavlove) 195a, 199a, *diaflih* (= dijavjih/djavjih) 199a; pored niza primjera u kojima se navedene kategorije pišu s *y* ili *g* za *j* i koji održavaju siguran narodni izgovor s *-j-*. Jedini je primjer sa zapisanim *-ij-*: *uhraſciya* (! = u/v hrastija) 197b, ali on je zapravo nepouzdan (*c* umj. *t*, *G*. umj. *L*.). U njemu se ogleda višestruka nedoumica prepisivača. Među nesigurne primjere treba još ubrojiti prilog *tudje/tudije*, koji se u srednjoločakavskim spomenicima javlja u oba lika¹⁶: *tudie* (= tudje/tudije) 197b, 198a (2x), 198b.

¹⁶ Usp. 1. *tudje, tudije* i *tudijer* u AR, knj. XVIII, str. 862—864.

Fonemski niz *l* — *ń* u hrvatskoj se latinici često odlikuje identičnim grafijskim rješenjima. U najranijim spomenicima ta su rješenja višestruka. I u KL u najfrekventnijim grafemima postoji paralelizam u obilježavanju *l* i *ń*. U pojedinačnim se grafijskim rješenjima ta dva suglasnika razlikuju. Isto se tako razlikuju i u čestoti pojedinih grafijskih rješenja. Tako u obilježavanju *l* i *ń* grafemima *l* i *n* (što je u hrvatskoj latinici najvjerojatnije utjecaj glagoljičke grafije) *l* dolazi među grafemima za *l* na treće mjesto, a *n* za *ń* na prvo mjesto. Grafemi *gl*, *gn* (pod utjecajem talijanske grafije) dolaze u oba slučaja na drugo mjesto. Grafemi *lg* i *ng* potvrđeni su samo po jednim primjerom, pa bi se moglo pomišljati na grešku u redoslijedu zapisivanja slova u dvoslovu, međutim grafem *ng* za *ń* zabilježen je u prvom dijelu ŽSO na nekoliko mjesta, što je dokaz da je bio u opticaju. Slabije je potvrđen grafem *li* (za *ni* nema potvrde), a *ly*, *ny* samo po jednim primjerom, ali ti su grafemi također potvrđeni u ŽSO. Zanimljivo je da najfrekventniji grafem za *l* — *gli* (jednom i *gly*) uopće nema paralelu u obilježavanju *ń*. Suglasnik *l* na dva se mjesta obilježava s *gl'*: *ichragl'uyet* (= i krajujet) 196a, i *sturitegl'a* (! = i stvoriteja) 196a, dok se u ŽSO nalazi jedan primjer za *l' = l*: *utripl'eye* (! = utrpjenje). Kako se tamo radilo o jednom primjeru na blizu 270 stranica, pretpostavila sam da se radi o slučajnosti.¹⁷ Međutim, dva slična primjera na istoj stranici u KL ipak upućuju na to da je apostrof mogao biti sastavni dio grafema za *l* (primjeri za *ń* dosad nisu uočeni); te sam stoga *gl'* uključila među grafeme za *l* u KL. Možda se i u tome ogleda jedan od tragova glagoljičke grafije (-*l'* u riječima koje svršavaju na -*l*, kao *kral'*, *priĕtel'* i dr., gdje je apostrof znak za poluglas, premda taj poluglas nije sredstvo za obilježavanje suglasnika *l*).

Grafijski slijed *gn* ostavlja jedno mjesto u tekstu problematičnim. Nije naime sigurno da li je *gn* grafem za *ń* ili je to grafijski slijed u kojemu svako slovo ima svoju glasovnu vrijednost, pa se primjer *iĉagnich* 196b može dvojako čitati: *i za ņih* / *i žajnih*, što oboje u danom kontekstu dolazi u obzir. Prvo čitanje kao ispravno uzima se na temelju usporedbe sa ZL. U KL tekst glasi: *Svrh tebe [vodo] zovu sveto i ĉudnovato jime bože, ki te svrh nebes svoju moĉju postavi ... i suprotiv vsim telesam oĉišćenje da i za ņih pitje posluži ...*, a u ZL: *... i suprotiv vsim telesam oĉišćenje da i za pitje posluži ņim*.¹⁸

Zanimljiva je pojava obilježavanje suglasnika *n* grafemima za *ń*: *gn*, te po jednom *ng*, *ny* i *g* (što je vjerojatno pogreška — izostav-

¹⁷ O. c. u bilj. 5.

¹⁸ Milan Rešetar, *Zadarski i Ranjinin lekcionar* (o. c. u bilj. 4), str. 85.

ljanje *n* u *gn* ili *ng*). Do te je pojave moglo doći u procesu ukrštanja obilježavanja suglasnika *n* i *ñ* istim grafemom. Naime, kao što se suglasnik *ñ* mogao obilježavati grafemom *n*, tako se i suglasnik *n* počeo obilježavati ostalim grafemima za *ñ*. Primjeri: *gn* — *ſigagnich* (= sijanih) 197b, *umefopagnigi* (= u/v Mesopotaniji/Mezopotaniji) 179b, *naçaranigna* (= Nazaranina) 198b/199a, *ucſignil* (= učinil) 199a; *ny* — *ſtuorenya* (= stvorena) 196b; *ng* — *ocroplenga* (= okropljena) 193b; *g* — *obragnega* (= obrađena) 193b. Ista je pojava potvrđena i u ŽSO, samo što su tamo u obilježavanju suglasnika *n* i *n* u upotrebi drugi grafemi (*i*, *g*, *y*, *ø*, tj. grafemi kojima se inače obilježava *j*, što ima jezičnopovijesnu uvjetovanost¹⁹).

Idući fonemski niz koji je povezan istim grafijskim sredstvima, tj. istim grafemima za obilježavanje većine fonema niza, jest *s* — *š* — *z* — *ž*, s time da su grafijski čvršće vezani fonemi *s* — *š* i *z* — *ž* i da frekvencija upotrebe pojedinih grafema nije paralelna. Tako je u obilježavanju suglasnika *s* i *š* najfrekventniji grafem *ſ* (i varijantni obli *s*, uglavnom na kraju riječi), dok grafemi *ſſ* i *ſc* (utjecaj talijanske grafije) izmjenjuju mjesta: za *s* grafem je *ſſ* na drugom, a *ſc* na trećem mjestu po čestoti upotrebe, a za *š* grafem je *ſc* na drugom, a *ſſ* na trećem mjestu, što je vjerojatno samo slučajnost. Grafemi *ſſc* i *ſç* javljaju se sporadično.

Sa suglasnicima *z* — *ž* veže suglasnike *š* — *š* u jedan niz grafem *ſ*, iako mu zastupljenost u oba skupa nije ni približno podjednaka. Tako u obilježavanju suglasnika *z* grafem *ſ* (jednom i veliki obli *S*) dolazi na drugome mjestu po upotrebnoj čestoti, ali to drugo mjesto daleko zaostaje za prvim, dok se u obilježavanju *ž* javlja samo jednom. U obilježavanju suglasnika *z* i *ž* izrazito je najfrekventniji grafem *ç* (za *z* njime se piše više od tri četvrtine primjera, a za *ž* preko polovice). Sporadični su grafemi *z* (po jednom za *z* i *ž*) i *çſ* (jednom za *z*). Grafem *ç* povezuje suglasnike *z* i *ž* sa suglasnicima *c* i *ç*, i u tome se KL slaže sa ZL i djelomično sa RZ (u kojem grafem *c* dolazi za *ž*, a *ç* za *z*).

Isti grafemi dolaze u jednoj riječi i u dvije glasovne vrijednosti. Tako *ſ* za *s* i *š*: *ſmiſanye* (= smišanje) 194b, *uſliſiſ* (= uslišiš) 196a, *uſliſal* (= uslišal) 197b, *uſliſati* (= uslišati) 198b, *ſuprotiſſchñe* (= suprotivščine) 199a, *ſuerſene* (= svršene) 199b, *ſuerſeno* (= svršeno) 200a; *ſ* za *s* i *z*: *iſboyetſe* (= izbojet se) 194b, *ſglubitſe* (= zlubit se) 199b; *ç* za *z* i *ž*: *çdruçen* (= združen) 195b, *çdarçangi* (= zdržanji) 195b, *çdraçangi* (= zdržanji) 199b.

U ovom fonemskom nizu nesigurno je čitanje stranih (biblijskih) riječi i imena, koje smo primili preko latinskog i za koje ne znamo u kojem su stupnju odomaćenosti primljene. To su: *iſra-*

¹⁹ Vidi o tome: Dragica Malić, *Grafija i pravopis ŽSO ...* (o. c. u bilj. 5).

helfchih (= israelskih/izraelskih — lat. Israel) 193b, *umefopotagnigi* (= u/v Mesopotaniji/Mezopotaniji — lat. Mesopotamia) 197b, *moy-fesu* (= Mojsesu/Mojzesu/Mojzešu — lat. Moyses) 198a, *afmodea* (= Asmodeja/Azmodeja — lat. Asmodaeus) 198a, *ifachof* (= Isakov/Izakov — lat. Isaac) 198b, *seraphin* (= serafin/šerafin) 198b. Kako se radi o vrlo starom obrednom tekstu, vjerojatno je u pitanju prvi stupanj prilagođavanja s asimilacijskim izmjenama, ali bez daljih glasovnih promjena karakterističnih za narodne govore. Tako navedene primjere (usprkos grafiji koja slijedi latinsku) s dosta sigurnosti možemo čitati: *izraelskih*, *Mezopotaniji*, *Mojzesu*, *Izakov*, *serafin*. To potvrđuju i primjeri sa z: *eličea'* (= Elizeja — lat. Eliseus) 193a, *po eličeu* (= po Elizeju) 194b, *ičmalela* (= Izmaela — lat. Ismael) 197b. Problem i dalje ostaje *Asmodej*, koji je i u čakavskim spomenicima češće potvrđen sa s (premda mu je potvrđenost uopće relativno slaba).²⁰

I među domaćim riječima ima nekoliko problema. Jedan je imenica *spasenje/spašenje*: *spafenye* 196b, *našpafenye* 199b. AR (knj. XV) ima samo *spaseñe*, premda bi neki stariji primjeri tamo navedeni iz istoga grafijskog razloga možda trebali doći pod *spasēñe*, koje je sasvim izostalo (prije greškom negoli zbog nedostatka primjera). Idući je gotovo sasvim neproziran primjer: *ifufanya* (= i sužanja/sušanja?) 197a, u kontekstu: *Zaklinam te [vodo] dri-vom zapovidnim, iz koga poražena tuđe slatka učinena jesī. Zaklinam te po devet trusci i sužanja (?) i trepetanja nebeskoga kra-ja*. U ZL na istom je mjestu ista grafija, AR ne donosi nikakvu natuknicu koja bi odgovarala navedenoj riječi, ali u primjeru uz natuknicu *trepetañe* transkribira navedeno mjesto: *isusanja*, u čemu ne vidim nikakvoga smisla. Možda se radi o usužnjivanju nebeskoga kralja (Isusa)? U istoj je rečenici još jedno nesigurno čitanje: *ifschoga* (= iz/is koga) 197a, budući da u prijedložnom izrazu u tekstu KL može ali ne mora biti zabilježena asimilacija po zvučnosti.

Fonemski niz *u — v — f* ostavlja najviše otvorenih pitanja. Fonem *f* sigurno se javlja samo u riječima stranog podrijetla. Grafemi su *f* i *ph*: *fanthaçme* (= fantazme) 193b/194a, 194b, *raphaella* (= Rafaela) 198a, *seraphin* (= serafin/šerafin) 198b.

Grafem *f* na mjestu primarnog *v* u hrvatskoj je latinici izazvao u znanosti dosta diskusija — dugo se držalo da se radi o glasovnoj promjeni *v* u *f* u određenim položajima, pa sam se i sama svojedobno priklonila tom mišljenju.²¹ U novije je vrijeme doka-

²⁰ Vidi: AR, knj. I, s. v. *Asmadel*, *Asmodej*, *Asmoden*, *Azmodeo*.

²¹ Dragica Malić, *Sibenska molitva* ... (o. c. u bilj. 5); ista, »Red i zakon« ... (o. c. u bilj. 5).

zано да се ради само о графјиској, а не и о фонолошкој особини.²² KL пружа нешто другачију слику него ŽSO, гдје *u* и *f* у функцији *v* често долазе на истим мјестима — у истим ријечима, истим консонантским skupovima, истим положајима у ријечи. KL има издиференциранју графју у том погледу. Графем *f* за *v* јавља се само у неким положајима и неким ријечима. Redovito се пише — у основи *vs-* (< *vьs-*): *ffachov* (= vsakoj) 193a, *ffachi* (= vsaki) 193b, 195a, *ffache* (= vsake) 193b, 195a, *ffemogi* (= vsemogi) 194a, *ffacha* (= vsaka) 194a, *ffa* (= vsa) 194b, *uafse* (= va vse) 194b, *ffemoguchega* (= vsemogučega) 195a i d. (ukupno 50 примјера); у suglasničkom skupu *v* + *sonant* на почетку ријечи или на граници sloga: *fnojih* (= vnozih) 193a, *blagofloflien* (= blagoslovjen) 194a, *čdrafya* (= zdravja) 194b, *duhofna* (= duhovna) 195b, *čdrafye* (= zdravje) 197b, *ufragoliach* (= u/v vragolijah) 199a, *fup(rotifna* (= suprotivna) 199a, *fnogimi* (= vnogimi) 199b, *frimena* (= vrimena) 199b, *čdrafie* (= zdravije/zdravje) 200a, али испред *r* може доћи и *u*: *urime* (= vrime) 193a, *uragolijfchihm* (! = vragoljskim) 197a, *uragof* (= vragov) 199b; — uvijek у основи *djavl-* (такође испред *sonanta*): *dyafloue* (= djavlove) 194b, *diafloue* (= dijavlove/djavlove) 195a, 199a, *diafla* (= dijavla/djavla) 195b, *dyafloua* (= djavlova) 195b, *dyafli* (= djavli) 197a, *dyaflouo* (= djavlovo) 197a, *dyafglie* (= djavle) 198a, *dyafla* (= djavla) 198a, *diafglih* (= dijavjih/djavljih) 199a; — на крају ријечи: *fuprotif* (= suprotiv) 193a, 194a, 196b, *finof* (= sinov) 193b, *grihof* (= grihov) 195a (2x), *duhof* (= duhov) 197a, *šdraf* (= zdrav) 197b, *agarof* (= Agarov) 197b, *abramof* (= Abramov) 198b, *ifachof* (= Isakov/Izakov) 198b, *iachouof* (= Jakovov) 198b, *duhof* (= duhov) 199a, *obračof* (= obrazov) 199a, *uragof* (= vragov) 199b, *blagoflof* (= blagoslov) 200b, *grichof* (= grihov) 200b; испред bezvučnog suglasnika на почетку idućeg sloga: *fuprotifschine* (= suprotivščine) 199a.

Neki od ovih položaja (osnova *vs-*, kraj riječi i sloga) omogućuju zamjenu suglasnika *v* alofonom *f*. Da se ipak ne radi o zapisivanju te fonološke varijante, pokazuju mnogobrojni primjeri u kojima *v* dolazi ispred sonanata, u kojima nema nikakvih razloga za promjenu *v* > *f*, a ipak se redovito piše *f*. Primjeri za grafem *u* ispred *r* utvrđuju nas u uvjerenju da se zaista radi o suglasniku *v*.

Графемом *u* suglasnik *v* пише се у свим осталим положајима — на почетку ријечи испред samoglasnika: *uod* (= vod, G. pl. f.) 193a (2x), *uelicastuo* (= veličastvo) 193a, *uidich* (= vidih) 193a (2x), *uodu* (= vodu) 193a, *uas* (= vas) 194a, *uauech* (= vavek) 194a, *uicgni*

²² Josip Vončina, *Transkripcija hrvatskih latiničkih tekstova 15. i 16. stoljeća*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 15, str. 145—154, то на str. 152—154: Dragica Malić, *Grafija i pravopis ŽSO* (o. c. u bilj. 5, str. 147—148).

(= vični) 194a, *uechi uech* (= vek i vek) 194b, *uaffe* (= va vse) 194b, *uafe* (= vaše) 195a i. d.; u intervokalnom položaju: *gouoril* (= govoril) 193a, *giuan* (= Jivan) 193a (2x), *pribiuayuchi* (= pribivajući) 193a, *obarovati* (= obarovati) 193b, *ſapouidi* (= zapovidi) 193b, *člouichu* (= človiku) 194a, *diaboloue* (= dijabolove/djabolove) 194a, *içiuet* (= i živet) 194a, *çapouidi* (= zapovidi) 195a, *oue* (= ove) 195a i. d.; ispred ili iza slogotvornog r: *craui* (= k_rvi) 193b, *ſuerhu* (= sv_rhu) 193b, *ſuarch* (= sv_rh) 196a, *odruya* (= o/d/ d_rvja) 199a, *aruagne* (= r_vañe, G. sg. f.) 200a; u dvočlanim, tročlanim i četveročlanim suglasničkim skupovima — hv: *pohualit ſe* (= pohvalit se) 195b, *hualu* (= hvalu) 196a, *hualet* (= hvalet) 198b; — sv: *ſueti* (= sveti) 193a, *ſuetim* (= svetim) 193a, *ſuidochuyu* (= svidokuju) 193a, *poſuetiti* (= posvetiti) 194a, *ſuoimi* (= svojimi) 195a; *poſuecheni* (= posvećeni) 195a, *ſueçal* (= svezal) 198a i. d.; — tv: *tuari* (= tvari) 193a, *tuoin* (= tvojim) 194a, *tuoye* (= tvoje) 194a, *molituu* (= molitvu) 197b i. d.; — zv: *çvano* (= zvano) 195b, *çauanich* (! = zazvanih) 196b, *poçſuanyu* (= po zvanju) 199a; — stv: *ueliçaſtuo* (= veličastvo) 193b, *ſuidoçaſtuo* (= svidočastvo) 193a, *ſtuorenje* (= stvorenje) 193a, *ſtuar* (= stvar) 194a, *boçaſtuenimi* (= božastvenimi) 195a, *ſtuorena* (= stvorena) 196a, *boçaſtuenoga* (= božastvenoga) 199a, *uiedinſtui* (= u/v jedinstvi) 200a i. dr., te dva primjera u kojima skup *stv* dolazi nakon slogovne granice zatvorenog sloga — t/stv, j/stv: *dramatſuo* (= dramats/t/vo) 195a, *trojſtua* (= trojstva) 200b.

Nesigurno je čitanje konsonantskog skupa *gv* u stranom imenu *raguelovu* (= Ragvelovu/Raguelovu) 197b.

Za v su izuzetni grafemi v i kombinirani vu: *vino* 193b, *Vi* 195a, *Vaffe* (= va vse) 195a; *vuodu* (= vodu) 195a.

Kao i u većini onodobnih (pa i kasnijih) spomenika, grafija ne omogućuje da se utvrdi stupanj promjene prijedloga v (< v_z) u u (za prefiks u tekstu nema potvrda). Taj se prijedlog piše trojako: — f (ispred zvučnih i bezzvučnih suglasnika i sonanata — pri čemu zvučni suglasnici i sonanti pokazuju da se ne radi o alofonu f): *fpoſtaf gliengi* (= v postavljenji) 195b, *fgime* (= v jime) 197a, *fdobitcy* (= v dobitci) 197b, *fmochi* (= v moći) 197b, *fgimeni* (= v jimeni) 197b; — v (uglavnom kad je veliko slovo, koje se u onodobnoj latinici često upotrebljava za u, pa nije sigurno radi li se o v ili u): *Vonoga* (= V/U onoga) 193b (5x), *Vtebi* (= V/U tebi) 193b, *vgnich* (= v/u njih) 195a, *vgime* (= v/u jime) 198a, *Vcihich* (! = v/u kih) 199a; — u (najfrekventnija grafija, koja također ne omogućuje sigurno čitanje): *u vino* (= u/v vino) 193b; *ugime* (= u/v jime) 194b (2x), 195a, 195b (2x), 196a, 198b, 200b, *uhçi* (= u/v hiži) 197a, *uhracıya* (! = u/v hrastija/hrastja) 197b, *aumeſtich* (= a u/v meſtih) 197a, *upulchu* (= u/v plku) 197b, *ucham* (! = u/v kom) 197b, *u pitgi* (= u/v pitji) 197b, *umeſopo:agnigi* (= u/v Mezopotaniji/Mesopotaniji) 197b, *upuſtigni* (= u/v puſtini) 198a, *ufragolich* (= u/v vragolijah) 199a, *uſſim* (= u/v vsim) 199a, *u/gnich* (= u/v

njih) 199a, *u/mefstich* (= u/v mestih) 199b, *u cifstochi* (= u/v čistoći) 199b, *u stanich* (= u/v stanih) 200a, *uiedinstui* (= u/v jedinstvi) 200a, *uyedensti/ui* (!= u/v jedinstvi) 200b.

Prijedlog *v* s početnim suglasničkim skupom najčešće čini neprihvatljive suglasničke skupove. Kako takav prijedložni izraz gubi obavijesnost pojednostavljuvanjem suglasničkog skupa, normalan je izlaz u vokalizaciji suglasnika *v*. Pitanje je samo koliko je u danom spomeniku ona ostvarena. U primjerima s početnim *v* ili dolazi do slijevanja prijedloga s riječju uz koju dolazi, kao u: *ffachom* (= /v/ vsakom) 195b, ili je to položaj u kojem vjerojatno najranije dolazi do vokalizacije prijedloga (usp. grafiju *u vino* 193b, u kojoj se izuzetno piše malo *v* u riječi *vino* da se ona jasno razluči od prijedloga *u*). Stoga u transkripciji predlažem čitanje prijedloga napisanog s *u* kao *u* (premda uz određenu ogradu). Ta vokalizacija prijedloga *v* u *u* ujedno je i dokaz poluvokalnosti suglasnika *v* u čakavskom fonološkom sustavu, a ta poluvokalnost protivi se njegovu prijelazu u alofon *f* u određenim položajima.

U jedinom primjeru za prefiks *vz-* (< *vъz-*) grafija je *u: usda- yemo* 196a, gdje je pravilno čitanje vjerojatno *uzdajemo* zbog pojednostavljuvanja neprihvatljivog suglasničkog skupa *vzd*. Takav se početni neprihvatljivi skup može pojednostaviti i na drugi način — otpadanjem početnog *v* kao u primjerima: *čdarçangi* (= *zdržanji* < *vъzdrъžanje*) 195b, *čdraçangi* (= *zdržanji*) 199b, *şglubit se* (= *zjubit se* < *vъzjubiti*) 199b.

U već spomenutim radovima²³ utvrdila sam da se u svim hrvatskim latiničkim spomenicima najranijeg razdoblja može naći dosta utjecaja crkvenoslavenske (glagoljičke) tradicije, što svjedoči o povezanosti i o duhovnoj i književnojezičnoj interferentnosti hrvatske glagoljaške i latinaške kulturne sfere.

Jedan je od tih utjecaja i nastojanje da se u latiničkim tekstovima zabilježi književni izgovor slogotvornih *r* i *l* kakav se njegovao u glagoljaškoj sredini i kakav se, zajedno s ostalim elementima književnog jezika, širio i u latinašku sredinu — bez obzira na tadašnje reflekse tih fonema u živim čakavskim narodnim govorima. Ti se refleksi probijaju u pisane tekstove, i latiničke i glagoljičke, ali šarolikost grafije pokazuje da se nastojalo zabilježiti nešto drugo, a ne svima poznati refleks iz narodnoga govora.

I KL uklapa se primjerima svoje grafije za *r*, *l* u to nastojanje. Najfrekventnija njegova grafija za *r* — *ar* — vjerojatno slijedi narodni izgovor, ali tu su još grafije *er*, *ra* i *r* (?) (odnos je: 34 : 7 : 3 : 1?). Iako malobrojne, upravo ove ostale grafije ukazuju na

²³ Vidi bilj. 13.

određeno grafijsko nastojanje, koje se ne podudara s narodnim izgovorom. Primjeri: *zagaroin* (! = zag_rmi) 193a, *charstiti* (= k_rstiti) 193a, *Čuāchu* (= Zv_rhu) 193a, *chicharsti* (= ki k_rsti), 193a, *charstoue* (= K_rstove) 193b, *charstoj* (= K_rstom) 193b, *ifucharsta* (= Iskuk_rsta) 193b, *charstil* (= k_rstil) 193b, *Charstom* (= K_rstom) 194a, *ifucarste* (= Isuk_rste) 194b, *farce* (= s_rce) 195a i d.; *fuerhu* (= sv_rhu) 193a (2 x), 193b, *smerti* (= sm_rti) 195a, *fuerchu* (= sv_rhu) 196b, 199b, *fuerfene* (= sv_ršene) 199b; *surah* (= sv_rh) 193a, *craui* (= k_rvi) 193b, *çdraçangi* (= zd_ržanji) 199b; *odruya* (= o/d/ d_rvja — ako se u ovom primjeru ipak ne radi o pogrešnoj grafiji za *drivja*, koje je inače u tekstu potvrđeno).

Primjeri za slogotvorni *ḷ*: *pulno* (= p_{ḷ}no) 194b, *upulchu* (= u/v p_{ḷ}ku) 197b, *pulna* (= p_{ḷ}na) 198b. Primjeri za refleks *u < ḷ*: *napunil* 197b, *puch* (= puk) 198a, *supugnjenja* (= s upu_njenja) 199b i jedan nesiguran primjer: *nayspugnenie* (= na ispu_njenje/ispu_njenje) 195b, za koji u ZL na odgovarajućem mjestu stoji: *na ispu_njenje* (< ispuditi < isp_oditi), što smislu bolje odgovara.

U grafiji KL treba još spomenuti izravan utjecaj latinske grafije u bilježenju fonema *t* grafemom *th*, redovito u posuđenim, a izuzetno i u domaćim riječima: *fanthaçme* (= fantazme) 193b/194a, 194b, *fabaoth* (= Sabaot) 197a i već spomenut nesiguran primjer *sabahot* 198b, koji se može i drugačije tumačiti²⁴; *daſgithi* (= dažjiti) 196b, *chragliuyeth* (= kra_lujet) 200b.

Analiza grafije pokazuje da se KL kao i ostali onovremeni hrvatski latinički spomenici odlikuje nekim zasebnim grafijskim rješenjima kao i onima koja ga stavljaju u određeni suodnos s ostalim latiničkim spomenicima, što ukazuje na međusobne utjecaje i veze različitih latiničkih skriptorija, ali i takvima koje ukazuju na glagoljičke utjecaje. Neizdiferenciranost je grafije znatna i neka pitanja u čitanju teksta ostavlja otvorenima, ali u usporedbi npr. sa ŽSO grafija je sređenija utoliko što u grafijskom predočavanju pojedinih fonema neki grafemi imaju izuzetnu prednost pred ostalima.

4. Pravopis

4.1. Interpunkcija i pisanje velikih i malih slova

Interpunkcijom i pisanjem velikih i malih slova KL se uglavnom podudara s većinom onodobnih spomenika. Kao u mnogim srednjovjekovnim tekstovima, jedini je interpunkcijski znak toč-

²⁴ Vidi naprijed (fonemski niz *c — č — ć — h — k*), str. 29.

ka, koja se bilježi ne samo na kraju rečenica nego i nakon rečeničnih segmenata, pojedinih akcenatskih cjelina, pa čak i unutar pogrešno rastavljene riječi. S druge strane, nije obavezna ni na kraju rečenice. Velika slova redovito se pišu na početku novih odlomaka, manje redovito na početku rečenice, ali mogu se naći i unutar rečenice. Vlastita imena pišu se malim slovom. Takva neizdiferencirana ortografija — uz česte prepisivačke greške — ponekad izaziva dosta nedoumica u razumijevanju teksta. Za primjer navodim doslovan prijepis jednoga odlomka:

... Vonoga gimete čaclina;
 choga giuan danas iſucharſta Vtebi
 charſtil yeſt. Vonoga gimete čaclina;
 chi tebe uſtrani galilegſchoy . çlamíny
 em Juoym mochy . u obrati u vino
 Da ffachi duch neciſti i ffache fantha //
 çme dyaboloue . po oue bode ocroplyenez
 poginet i odlučetſe + Charſtom goſpodi
 nom naſcim . chima priti iſuditi uas
 ſuit ognem içiuet goſpodin nebeſchi
 blagoſlofglien uauech uicoã amen

193b-194a

(Čitanje: ... V onoga jime te zaklinam koga Jivan danas Isukrsta v tebi krstil jest. V onoga jime te zaklinam ki tebe u strani galilejskoj zlaminjem svoj/o/m moćju obrati u vino, da vsaki duh nečisti i vsake fantazme djabolove po ove vode okropljenjem (!) poginet i odlučet se + Krstom Gospodinom našim, ki /ji/ma priti i suditi vas svit ognem. I živet Gospodin nebeski, blagoslovljen va vek vikova . Amen.)

4.2. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi

KL odlikuje se zasebnim pisanjem odjelitih leksičkih jedinica, ali neke pogrešno rastavljene i sastavljene riječi pokazuju da mu je predložak (ili jedan od predložaka) bio pisan in continuo. (Primjere vidi u odjeljku o pogreškama.) Pitanje je da li su se današnje složenice s pridjevskim prvim dijelom u ono doba osjećale kao jedna ili dvije riječi: *uifocho çiuuchim* (= visokoživućim) 195b, *dobro ftāya* (= dobrostanja) 198a.

Kao i u većini onodobnih spomenika, neke se proklitike i enklitike pišu zajedno s riječju uz koju su akcenatski vezane. U tome su očito postojala neka pravila, ali se ona ne primjenjuju bez izuzetka. Izuzetno se s riječju uz koju dolaze pišu i proklitika i dvije enklitike: *Içacholie* (= I kako li je) 199b. Najčešće se uz riječ

s akcentom veže ili jedna enklitika ili jedna proklitika, premda i one mogu stajati zasebno. Neki se veznici, prijedlozi i enklitike pišu češće zajedno s riječju uz koju dolaze, drugi se češće pišu samostalno, ali ne može se govoriti o redovitosti te pojave.

Od veznika najfrekventniji je *i*. Na 50-ak primjera sastavljenog pisanja dolazi 80-ak primjera rastavljenog pisanja.²⁵ Veznik *a* piše se samo sastavljeno, a veznici *ali/ale/ili* i *ni* samo rastavljeno. Veznik *da* dolazi 30-ak puta rastavljeno i samo jednom sastavljeno. Jenofonemski prijedlozi *k/g*, *s/z* pišu se samo sastavljeno. Prijedlog *v/u*, kada se piše grafemima *v*, *f*, piše se redovito sastavljeno, a kada se piše grafemom *u*, uglavnom rastavljeno (omjer 17 : 6²⁶). Za prijedlog *u* uz genitiv samo je jedan primjer, i on se piše sastavljeno: *uhrafciya* (! = u hrastja) 197b, pa i tu u kontekstu gdje druge riječi dolaze s prijedlogom *v/u* s lokativom. Prijedlog *va* piše se samo sastavljeno (7 primjera), prijedlozi *na* i *po* uglavnom sastavljeno (7 : 5 i 9 : 6), *od* uglavnom rastavljeno (2 : 10/+1 na prijelazu iz retka u redak/), *pod* (2 primjera) i *prid* (1 primjer) samo rastavljeno, *za* i *iz* podjednako (1 : 1 i 2 : 1). Negacija uz glagole i jednom u vezniku piše se samo sastavljeno: *nečnah* (= ne znah) 193a, *nebudet* 195a; *nefamo* (= ne samo) 196b. Rastavljeno napisanu imenicu *ne mochni* (! = nemoći) 199b i prilog *ne čdravo* (= nezdravo) 199b ubrajam u pogrešno rastavljene riječi (usp. str. 24).

Ponekad se zajedno s riječju uz koju dolaze pišu zamjenice *ki*, *ka*, *ča*: *chicharfti* (= ki křsti) 193a, *chiričyn* (! = ki ričju) 193b, *ffacha* (= vsa ka) 199a, *ičagodibi* (= i ča godi bi) 194b.

Od zamjeničkih enklitika *se* (uz refleksivne glagole) piše se samo sastavljeno (10 primjera), a *te* (A. sg.) uglavnom (omjer 21 : 3). Za *mi* samo je jedan primjer, i on se piše rastavljeno: *on mi reče* (= on mi reče) 193a. Od glagolskih enklitika javlja se *je* (3. sg.) — 3 puta sastavljeno: *Ičacholie* (= I kako li je) 199b, *choye* (= ko je) 200a (2x). Kao enklitika ponaša se i kondicionalno *bi* — piše se jednom sastavljeno, jednom rastavljeno *ičagodibi billo* (= i ča godi bi bilo) 194b, *chi bi / gimilli* (= ki bi jimili) 198a/198b.

4.3. Bilježenje glasovnih promjena (u prijedložnom izrazu i na granici morfema)

Kao i ostali hrvatski latinički (i ne samo latinički) spomenici, i KL se odlikuje mješavinom morfonološkog i fonološkog pravopisa. Postavlja se samo pitanje njihova međusobnog odnosa, od-

²⁵ Ispis je građe ručan, pa je u brojenju podataka moglo doći do greške.

²⁶ Omjeri se pišu u odnosu sastavljeno : rastavljeno.

nosno stupnja fonoloških promjena koje se zbivaju u određenim položajima, a pisac (pisar) ih želi pravopisno fiksirati.

Prijedložni izrazi sastoje se od dvije zasebne leksičke jedinice, koje najčešće čine jednu akcenatsku cjelinu, koja se po ondašnjem pravopisnom uzusu može i ne mora pisati sastavljeno. U prethodnom odjeljku pokazano je da u ovom spomeniku preteže sastavljeno pisanje prijedložnih izraza. Od toga prevladavajućeg pravila izuzimaju se prijedlozi što svršavaju na *-d*; *od, pod, prid, ispid*. Od 18 primjera u kojima dolaze ti prijedlozi samo je jedan u kojem prijedlog dolazi pred riječju što počinje bezvučnim suglasnikom: *od tebe* 195a, i u njemu nema promjene po zvučnosti završnog prijedložnog suglasnika.

Od 4 primjera s prijedlogom *k* u dva *k* dolazi pred bezvučnim suglasnikom. Od iduća dva primjera jedan je pred sonantom: *chemu* (= *k* ņemu) 197b (bez promjene po zvučnosti) i jedan pred zvučnim suglasnikom: *gčanyu* (! = *g* zvanju) 199b (s promjenom po zvučnosti).

U prijedloga *s* i *iz/z* grafija nam djelomično priječi da razaberemo koji je oblik zabilježen — s izvršenom ili neizvršenom asimilacijom po zvučnosti. Asimilacijska promjena sigurno je zabilježena samo u primjeru: *čnebes* (= *z* nebes) 193a, a nije sigurna u primjerima: *ščić* (= *z/s* hiž) 194a, *šmorem* (= *s/z* morem) 196b, *iščoga* (= *iz/is* koga) 197a, *ičgnega* (= *iz/iž* ņega) 197b, *išgnega* (*iz/iž* ņega) 198a.

O prijedlogu *v/u* (< *vь*) bilo je govora u odjeljku o grafiji. Očito je da je pojava previranja u toku. U kojim situacijama *v* najprije prelazi u *u*, pitanje je koje treba razmotriti među glasovnim promjenama. Ovdje treba spomenuti primjere kad pravopis registrira otpadanje prijedloga *v* ispred *v* i ispred zatvornog suglasnika, što čini suglasničku geminatu ili neprihvatljiv suglasnički skup: *ffachom. chom* (= */v/* svakom */v/* kom) 195b. To je inače dosta česta pojava u onodobnim spomenicima, ali nikad se ne provodi dosljedno jer se prijedlog nastoji sačuvati, nego samo onda kad se zapisivač povede za izgovorom.

Primjeri pokazuju da se prijedlozi različito ponašaju s obzirom na zapisivanje promjena njihova jedinog/završnog suglasnika. Najčvršće se čuvaju kao samostalne leksičke jedinice prijedlozi na *-d*, čemu vjerojatno pridonosi njihov višefonemski sastav. Jednofonemski prijedlozi lakše se shvaćaju kao prefiksi. Uz njih djelomično ide i prijedlog *iz*, koji se uz *z* u čakavskim tekstovima javlja izuzetno.

U zapisivanju prefikasa slična je situacija. Prefiks *od-* ne doživljava promjenu po zvučnosti: *odpučhenye* (! = odpušćenje) 195a, *odpušchenye* (= odpušćenje) 200b. Prefiksi na *s-/z-* skloniji su

promjenama. Sigurno je zabilježena asimilacijska promjena u primjerima s grafijom *ç* (= *z*) za prefiks *s-*: *Çuāchu* (= *Zvr̥hu*) 193a, *çdruçen* (= *združen* < *s̥družiti*) 195b, *Çgora* (= *Zgora*) 196a, *Çuarchu* (= *Zvr̥hu*) 196b pored manje sigurnog *ç* (= *s/z*): *suarch* (= *sv̥rh/zvr̥h*) 196b (2x), *suerhu* (= *sv̥rh/zvr̥hu*) 196b, *suarhu* (= *sv̥rh/zvr̥hu*) 196b (2x), *suarh* (= *sv̥rh/zvr̥h*) 196b, *sueçal* (= *svezal/zvezal*) 198a, *suerchu* (= *sv̥rh/zvr̥hu*) 199b, *suersene* (= *sv̥ršene/zvr̥ršene*) 199b, *suarseno* (= *sv̥ršeno/zvr̥ršeno*) 200a, *suarchu* (= *sv̥rh/zvr̥hu*) 200b.

Navedeni primjeri potvrđeni su u čakavskim izvorima samo u liku sa *s*²⁷, a taj lik potvrđuje i grafija u primjeru *šmifa* (= *smiša*) 196b (grafem *š* za *s* je vrlo frekventan, dok bi mu za *z* to bio jedini primjer).

Prefiks *iz-/z-* i inače je najmanje podložan etimologiziranju, vjerojatno stoga što je već u kanonskim crkvenoslavenskim tekstovima zabilježen s izvršenim asimilacijskim promjenama, pa ni glagoljička tradicija nije u njemu prenijela praksu etimologiziranja. Osim toga, u mnogim se slučajevima moglo zatrti razlikovanje prefiksa *z-* (< *iz-*) i *s-* (< *s̥-*), tako da primjere s grafemom *ç* pred bezvučnim suglasnikom možemo s dosta sigurnosti uzeti kao da je u njima registrirana asimilacijska promjena: *istrepeçut* (= *istrepěcut*) 194b, *nayspugnenie* (= *na ispuńenje*) 195b, *ischoreniteffe* (= *iskorenite se*) 199a; *našpouidanye* (= *na spovidanje*) 195b, *našchorenye* (! = *na skoreńenje*) 199a, premda se istom grafijom piše prefiks *iz-/z-* i onda kad u njemu ne dolazi do asimilacijskih promjena (pred zvučnim suglasnicima i sonantima): *izbojetse* (= *izbojet se*) 194b, *izbauiteglyu* (= *izbaviteju*) 195a, *izgagnayu* (= *izganańju*) 199b, *izsbau* (= *Izbavi*) 200a, a tako i prefiks *uz-/z-* (< *vz-* < *v̥z-*): *uzdayemo* (= *uzdajemo*) 196a, *zglubitse* (= *z̥lubit se* < *v̥z̥lubiti*) 199b, pored primjera s grafemom *ç* za *z*: *izrenes* (= *izreneš*) 198a, *izbauiteglu* (= *izbaviteju*) 200a; *çdarçangi* (= *zd̥r̥žanji* < *v̥z̥dr̥žan̥je*) 195b, *çdraçangi* (= *zd̥r̥žanji*) 199b.

Jedini primjer za prefiks *raz-* pred bezvučnim suglasnikom zapisan je bez asimilacijske promjene: *iraçcigneni* (= *i razčińeni*) 198b kao *raçboynoga* (= *razbojnoga*) 199b.

Kao i prijedlozi, tako i neki prefiksi pokazuju veću, neki manju sklonost etimologiziranju. Skloniji su morfonološkom zapisivanju prijedlozi/prefiksi u kojima je pri zapisivanju izvršene asimilacijske promjene potreban drugi grafem (npr. *t* umjesto *d*, *g* umjesto *k*), premda se i u njima promjene ponekad bilježe. Gra-

²⁷ Vidi: AR, knj. XVII, s. v. *svrh*, *svrhu* i *svršen*; knj. XXIII, s. v. *zvrh*, *zvrhu* i *zvršen*. Likovi sa *z* dolaze u »Lucidaru« iz »Petrisova zbornika«, u protestantskih pisaca i u Vitezovićevu rječniku, ali tamo je to sigurno kajkavizam.

fem *f* za *s* i *z* omogućuje da pisac (pisar) stane na pola puta: ista grafija služi mu za predočavanje i prvotnog i izmijenjenog stanja. Tek grafem *ç* za *z* govori o izvršenoj ili neizvršenoj promjeni. U transkribiranju tih slučajeva bit će najbolje primijeniti morfološki pravopis tamo gdje to grafija nesumnjivo pokazuje. U dvojbena primjerima (a to su oni na *s/-z-*) ne treba se povoditi za suvišnim etimologiziranjem, jer to kod ovih prijedloga/prefikasa nije bila pretežita praksa ni u glagoljičkoj pravopisnoj tradiciji, koja je latiničkoj dobrim dijelom mogla služiti kao uzor. Što je takvog utjecaja bilo manje, to je latinica bila sklonija fonološkom pisanju.

I na granici osnove i sufiksa glasovne promjene, ponekad se bilježe, a ponekad ne. Primjera u KL nema mnogo i zaključci o bilježenju tih promjena mogu biti samo aproksimativni. Čini se da se redovito bilježe izravne asimilacijske promjene, a da u ostalim pojednostavljivanjima konsonantskih skupova na granici osnove i sufiksa postoji veće kolebanje. Primjeri za asimilaciju po zvučnosti: *slatcha* (= *slatka*) 197a, te u priložnim oblicima: *gdi* (< *kъdē*) 196a i vjerojatno *uafdi* (= *vazdi* < *vъsbdē*) 196a, gdje se svijest o primarnom stanju vjerojatno odavno zatrla. Primjer za asimilaciju po mjestu tvorbe: *himbe* (< *hinъb-*) 199a. Što se tiče ostalih suglasničkih promjena, čini se da u ovom tekstu postoji veća sklonost morfološkom zapisivanju u riječima u kojima se suglasnik što podliježe promjenama u nekim oblicima javlja neizmijenjen, a manja tamo gdje se promjena izvršila u svim oblicima neke riječi ili barem u najfrekventnijima. Tako je npr. poznata pojava ispadanja dentala pred afrikatom zabilježena u jednim oblicima imenice *srce* (G. pl. *srdaca* u tekstovima kakav je KL malo dolazi u obzir): *farce* (= *sŕce*) 195a, *farcca* (= *sŕca*) 197b, a nije zabilježena u oblicima imenica *otac*, *sudac*, *dobitak*: *otca* (= *otca*) 195a, 196a, 197a, 198a, 200b, *otçe* (= *otće*) 198b (2x), *ifudca* (= *i sudca*) 199a, *fdobitcy* (= *v dobitci*, L. sg.) 197b i u pridjevu *dobitčenomu* (= *dobitčenomu*) 199a, koji se izvodi od imenice *dobitak*. Zabilježena je pojava slijevanja dvaju sibilanata u jedan u pridjevu *nebeski*: (< *nebesъsk-*): *nebeschi* (= *nebeski*) 194a, 196a, *nebeschoga* (= *nebeskoga*) 197a. Nije zabilježena promjena slijevanja zatvornog *t* i tjesnačkog *s* u afrikatu: *dramatfuo* (! = *dramats/t/vo*) 195a, vjerojatno zbog velike frekvencije sufiksa *-stvo*, ali u tom primjeru i u primjeru *boçastu* (! = *božast/v/u*) 199b nema grafema za suglasnik iza skupa *ts*, odnosno *st*, pa se postavlja pitanje radi li se tu o pojednostavljivanju skupa *-stv-* u sufiksu *-stvo* ili o pisarskim greškama. Kako se suglasničke pojave obično zbivaju na granici morfema, a ne nakon nje, pretpostavljam da se ipak radi o greškama, dakle: *dramatstvo*, *božastvu*.

Zanimljiv je primjer *pot/štenye* (= *po[t]štenje*) 196b, koji bilježi upravo onaj glasovni slijed koji pretpostavljamo za promjenu skupa *çt* u *št* preko *tšt*. Kako je do navedene glasovne promjene

moralo doći znatno ranije, mislim da se tu ipak ne radi o nekom etimologiziranju, nego naprosto o pisarskoj greški koja slučajno rekonstruira jedno časovito fonetsko stanje (naime, promjena *čt* preko *tšt* u *št* fonetska je pojava do koje dolazi nakon ispadanja poluglasa, u kojoj se fonetski stupanj *tšt* vjerojatno nikad nije izgovarao). U ZL na tome mjestu stoji *poštenje* (= poštenje).²⁸

4.4. Bilježenje pojedinačnih morfema

Obrađujući grafiju ŽSO²⁹, uočila sam zanimljivu pravopisnu pojavu da se određeni morfemi — korijenski ili gramatički — pišu na isti način, s pomoću istih grafijskih sredstava, bez obzira na glasovne pojave koje se u njima zbivaju. To omogućuje onovremena grafija, u kojoj isti grafemi služe za obilježavanje raznih fonema, pogotovo onih što sudjeluju u određenim glasovnim promjenama, prvenstveno u fonemskim nizovima *c — č — k* i *s — š — z — ž*. Time je pisac lišen obaveze da odlučuje hoće li riječ zapisati fonološki ili morfonološki, a određena se riječ ili određeni morfem već na prvi pogled izdvaja iz svog kontekstualnog okoliša. Ta pojava vjerojatno potječe iz evropskog latiniteta iz vremena kontinuiranog pisanja retka, kada je bilo vrlo važno vizualno prepoznavanje pojedinih riječi i morfoloških kategorija. Dosad se na taj pravopisni problem hrvatske latinice nije obraćala pažnja, tim prije što nam njegovo uočavanje ne pomaže mnogo u transkripcijama tekstova. Nemamo velike koristi od spoznaje da je pisac istim grafemom mogao zabilježiti i prvotno i suvremeno jezično stanje i da mu je to olakšavalo posao pisanja u nesređenim pravopisnim prilikama.

Spomenuta je pojava na određen način prisutna i u KL, premda se manifestira ponešto drugačije nego u ŽSO i zahvaća neke druge kategorije, pa se može pomišljati da su određena rješenja te vrste individualna odlika pojedinog pisara ili skriptorija.

Od leksema, gramatičkih morfema i suglasničkih skupova koji se pišu uvijek ili u velikoj većini slučajeva istim grafemima, premda postoje i druge mogućnosti, mogu se izdvojiti:

Leksemi:

- *hiža* s *h* za *h* i *ç* za *ž*: [*h*jiça (s izostavljenim prvim slovom) 193b, *hiçe* (A. pl.) 193b (2x), *uhiçi* (L. sg.) 197a i jedan nesiguran primjer, gdje je ili *ch* jedini primjer u toj riječi za *h* ili je *ç* jedini primjer za prijedlog *z/s* (< iz): *schic* (= *z/s* hiž) 194a;

²⁸ Milan Rešetar, *Zadarski i Rašinin lekcionar* (o. c. u bilj. 4), str. 85.

²⁹ Dragica Malić, *Grafija i pravopis ŽSO* (o. c. u bilj. 5), str. 173—175.

- *ki, ka, ko* i izvedenice s *ch* za *k*: *chi* 193a (2x), 193b (4x), 194a (2x) 194b (2x), 195a (2x), 195b, 196a, 196b (2x), 197a, 197b (3x), 198a (2x), 198b, 199a, 200a, 200b (N. sg. i pl. m. r.), *cha* (N. sg. ž. r.), 194a, 196b, 199a, *che* 195a, 196b, 197b (G. sg. i A. pl. ž. r.), *choga* 193b, 197a, 197b, 198b (G. sg. m. r.), *chomu* 197b (D. sg. m. r.), *cho* 200a (3x) (N. sg. sr. r.) i pogrešno: *ucham* (! = u/v kom) 197b (L. sg. sr. r.), *Vcihich* (! = v/u kih) 199b (G. pl. sr. r.) pored svega tri primjera s *c* i *k* za *k*: *coga* 193a, 194b, *koga* 196a (G. sg. m. r.); *ffachi* (= vsaki) 193b, 195a, 198b, *ffacha* (= vsaka) 194a, *ffache* (= vsake) 193b, 195a, 199a, 200a, *ffachomo* (! = vsakomu) 194a, *ffachom* (= vsakom) 195b, *ffachoy* (= vsakoj) 195b; *nichore* (= nikore) 197b, *nichu* 198a; *tchom* (! = takim) 198a;
- *kako, ovako, tako* s *ch* za *k*: *chacho* 193a (2x), 198a (2x); *tacho* 193b (2x) i pogrešno: *Techo* (!) 198a; *tachie* (= takije/takoje) 198b, 199a;
- *krst/Krst* i izvedenice s *ch* za *k* i *f* za *s*: *charstoj* (= $K_{\text{r}}\text{stom}$) 193b, *Charstom* (= $K_{\text{r}}\text{stom}$) 194a, 198b, *charstoue* (= $K_{\text{r}}\text{stove}$) 193b; *charstii* (= $k_{\text{r}}\text{stii}$) 193a, *charstii* (= $k_{\text{r}}\text{stii}$) 193a, *charstil* (= $k_{\text{r}}\text{stil}$) 193b; *charšcheniez* (= $k_{\text{r}}\text{šćenijem}/k_{\text{r}}\text{šćenjem}$) 195b; *ifucharst* (= $\text{Isuk}_{\text{r}}\text{st}$) 197a, *ifucharsta* (= $\text{Isuk}_{\text{r}}\text{sta}$) 193b, 195a, 197b, 198b (2x), 199a, *ifucharste* (= $\text{Isuk}_{\text{r}}\text{ste}$) 195b, *ifucharstom* (= $\text{Isuk}_{\text{r}}\text{stom}$) 196a, 200a, po...: *ifuchāstu* (= po... $\text{Isuk}_{\text{r}}\text{stu}$) 200a pored rijetkog pisanja *c* za *k*: *[C]Arstite carst* (! = $K_{\text{r}}\text{st}$ it se $k_{\text{r}}\text{st}$) 200b; *ifucarste* (= $\text{Isuk}_{\text{r}}\text{ste}$) 194b;
- *otac* s *ç* za *c* i *č* u tvorbenom sufiksu: *otça* (= otca) 195a, 196a, 197a, 198a i jedinom u pogrešno napisanom tekstu gdje se drugi dio riječi nalazi dva retka niže: *ot/ça* 200b, *otçe* (= otče) 198b (2x), ali druga riječ s istim tvorbenim sufiksom s *c* za *c*: *ifudca* (= isudca) 199a³⁰;
- *(p)okropiti* i izvedenice s *ch* za *k*: *ochropgliena* (= okropljena) 195a, 196a, 196b, 197a, 198a (2x) *ochropgliā* (= okropljena) 199a; *ochropglienie* (= okropljenje/okropjenje) 195b, *po ochropglienyu* (= po okropljenju) 195b, 200a; *pochropglienye* (= pokropjenje) 199b pored znatno rjeđeg *c* za *k*: *ocroplenga* (= okropljena) 193b, *ocroplyenez* (= okropljenjem) 194a;
- *račiti* s *c* za *č*: *raciŕci* 194a i *raciŕŕci* 198b (= račiŕi, 2. sg. prez.), *racig* (= račij, 2. sg. imper.) 193a, *raci* (= rači, 2. sg. imper.) 198a, *racil* (= račil) 194a (2x), 198a.

³⁰ U ŽSO sufiks *-ac* piše se gotovo redovito *aç* (vidi: D. Malić, o. c. u bilj. 5, str. 174).

- *zaklinati* s *ç* za *z* i *c* za *k*: [*Ç*] *Aclinâte* 193a, *çaclinã* 193b (2x), *çaclinâte* 193b, *çaclinaž* 193b (2x), *çaclinamte* 194b, [*Ç*] *Aclinamte* 194b, *Çaclinâte* 196b, 197a (4x), *Çaclinãg̃te* (!) 198b, *Çaclinamte* 199a (= *zaklinam* — *zaklinam te*).

Gramatički mofemi:

- V. sg. imenice *Bog* s *ç* za *ž*: *boçe* 194a, 195a, 196a (2x), 197b, 198a, 198b (4x), [*B*] *oçe* 199b;
- 2. sg. impf. prez. glagola *biti* sa *fc* (i varijantnim *ffc*) za *s*: *ie/ſci* 194a, *ye/ſci* 194a, 198a, 199b, *ye/ffci* 195b, 196b, 197b i pogrešno *ye/fti* (s prepisivačkom zamjenom *c* sa *t*) 197a uz jedan primjer sa *ff* za *s*: *ie/ff* i 197b;
- 2. sg. prez. na *-ši* (crsl.) sa *fc* (i varijantnim *ffc* za *š* (usp. *gore* i 2. sg. *jesi* s istom grafijom): *bude/ſci* (= *budeši*) 193a, 193b, 199a i pogrešno *budi/ſci* (! = *budeši*) 199a, *raci/ſci* 194a i *raci/ffci* 198b (= *račiši*), *ſpudi/ſci* (= *spudiši*) 194b, *ucini/ſci* (= *učiniši*) 194b;
- 1. sg. aor. s *ch* za *h*: *uidich* (= *vidih*) 193a, *Oſdrauich* (= *ozdravih*) 195a i pogrešno *hodich* (! = *hodil*) 193b;
- 2. sg. i pl. imper. s *g* za *j*: *hotig* (= *hotij*) 198a, *racig* (= *račij*) 193b, *gimigte* (= *jimijte*) 196b;
- D. sg. ž. r. pridjeva s *y* za *j*: *ffachoy* (= *vsakoj*) 193a, 195a, *çaloy* (= *zaloj*) 193a, *galilegſchoy* (= *galilejskoj*) 193b;
- tvorbeni pridjevski sufiks *-ski* sa *ſch* za *sk*: *angelfſchimi* (= *anjelskimi*) 197a, *çlouiçaſchomu* (= *çlovičaskomu*) 199b, *galilegſchoy* (= *galilejskoj*) 193b, *nebeſchi* (= *nebeski*) 194a, 196a, *nebeſchoga* (= *nebeskoga*) 197a, *nepriyategſche* (= *neprijatejske*) 199b, *uragolijſchihm* (! = *vragojskim*) 197a, *içemalſchi* (= *i zemajski*) 196a.

U ovu vrstu pravopisnih rješenja svakako treba ubrojiti i već spomenute kategorije prijedložnih izraza i prefikslnih složenica s prijedlozima/prefiksima što svršavaju suglasnicima *s*, *z*, a pišu se grafemima koji znače i *s* i *z*, pored malobrojnih primjera koji sigurno pokazuju fonološko pisanje.

Suglasnički skupovi:

- *šč* pisano *ſch*: *ioſche* 195b, 196b, 199b, *Joſche* 194b, 195b, 196a, 197b, 198a, *yoſche* 196b (= *jošće*); *çaſchiteglu* (! = *zaštiti-te-lu*) 195b, *charaſcheniez* (= *k_ršćenijem* / *k_ršćenjem*) 195b, *ochiſchea* (= *očišćena*) 196a, *oçiſchenye* (= *očišćenje*) 196b, 199a, *ſupro-*

tif chine (= suprotivščine) 199a, *oci chuyemo* (= očiščujemo) 200b.

Ovamo treba ubrojiti i već spomenuto pisanje suglasnika *v* grafemima *f* i *u* u određenim položajima. Primjeri su u odjeljku o grafiji fonemskog niza *u — v — f*.

5. Zaključak

U zaključku se može reći da i u ovom spomeniku, kao i u ostalim onodobnim spomenicima, prevladava fonološki pravopis, ali da nije zanemariva ni prisutnost morfonološkog načina pisanja. Kako grafija neka pitanja ostavlja otvorenima, u transkripciji se moramo odlučivati prema većoj vjerojatnosti za svaku pojedinu kategoriju primjera.

Sagledan s aspekta svojih grafijsko-ortografskih obilježja i uspoređen s ostalim hrvatskim latiničkim spomenicima 14—15. stoljeća (ostavljajući po strani ostale njegove jezične crte i tekstološka obilježja), KL ukazuje na mnogo stariju hrvatsku latiničku tradiciju od vremena iz kojeg su sačuvani prvi poznati latinički tekstovi kao i na njenu prostornu razvedenost, koja je uvjetovala postojanje različitih pisarskih škola. One su se u primjeni grafijskog inventara i primjeni ortografskih načela međusobno djelomično podudarale, djelomično razlikovale. Druga važna spoznaja do koje dolazimo iscrpnijim upoznavanjem najstarijih hrvatskih latiničkih spomenika, među njima i KL, jest da su u hrvatskom srednjovjekovlju između hrvatske latinaške i glagoljaške duhovne sredine postojali bliski dodiri, potekli iz njihova suživljenja na istom prostoru. Ti su dodiri urodili suradnjom, što se ogledala ne samo u kolanju i prepisivanju (prerađivanju) tekstova duhovnog štiva, nego i u sveopćem jezičnom, pa tako i grafijsko-ortografskom naslanjanju latiničke pismenosti na stariju (ili barem izgrađeniju) glagoljičku tradiciju.

ZUSAMMENFASSUNG

ABSCHNITT DES KORČULANER LEKTIONARIUMS

Der Abschnitt des *Korčulaner Lektionariums* (KL) ist das kroatische, lateinschriftliche Denkmal des 14. Jahrhunderts. In diesem Werk werden bis jetzt bekannte Daten über dieses Monument veröffentlicht und die Transkription des Textes wird kritisch dargestellt.

Im Kapitel über die Graphie werden allgemeine graphische Eigenschaften des Monuments, Abkürzungen, Schreibfehler — besonders diejenigen im Bezug auf die Existenz der früheren Vorlagen (in Latein-*ev. glagolitischer* Schrift) erwogen. Weiter betrachtet man das graphische System (in Tabellen dargestellt) und seine konkrete Anwendung, mit besonderer Erwägung der graphischen Realisation in Phonemreihen *c — ĉ — ć — h — k, g — i — j, s — š — z — ž, u — v — f* und *. — n*. Die Ähnlichkeiten und Unterschiede mit bis jetzt bearbeiteten kroatischen lateinschriftlichen Denkmälern des 14. Jahrhunderts werden wahrgenommen.

Im Kapitel über die Rechtschreibung wird die Interpunktion, die Verwendung großer und kleiner Buchstaben und das Schreiben zusammengesetzter oder getrennter Wörter dargestellt. Besondere Aufmerksamkeit wird der Bezeichnung der Lautwandlungen (im Präpositionsausdruck und Morphemgrenzen) gewidmet. Ebenso bemerkt man eine gewisse Regelmässigkeit in der Bezeichnung einzelner Morpheme (lexischer und grammatischer) und konsonantischer Gruppen. Auch in der Rechtschreibung wird eine Parallele mit den übrigen lateinschriftlichen Denkmälern des 14. Jahrhunderts gezogen.

In der Graphie und Orthographie werden verschiedene glagolitische Einflüsse wahrgenommen. Folgerungen werden gezogen über das Bestehen einer erheblich älteren kroatischen lateinschriftlichen Tradition von der, die in bis jetzt bekannten Denkmälern bestätigt wurde, sowie über das Bestehen bestimmter Mitarbeit von kroatischen glagolitischen und lateinschriftlichen Milieus.

261

diŃea chacho gonozil rest Alleluia n
Slas gopom surab uod iudicastuo boye
zagarom surtu uod fruosls gopodm

Dno urme. Suudocastuo puchaŃa i
guau gonozeti. La guau iudich sueti i
uich pabohedchi gospodng. chacho go
lubsa Ńnebes. pubniayuchi surtbugue
ga. aya neŃiab gnegga. Datchi poslamc
ne chazafiti uodu omni rre. Quachu
edga iudis duh pabagayuchi nagner
Dn iest chachafiti dubam suenam la u
duch i suudochuyu da anpelt sm bogi

Nalmare suocenyu uodu bogom i
+ Ńrim bogom+ gubimz bogom+ sue
tim bogom+ flurga suocenyu da as
ra budela supozit flachoy Ńaloy tuam

Antiphona. et. vna. quas celebrant. hanc
gregalis pro quibus ha iherosolitanis. que
wis p...
Quint...
de...
deus te. mgls. duo
deus. s. si uult. si aut
m... est. te. vna. a...
p...
fecit noia d...
re. Jacobo maior. solis. v. omnia. Jacob
alphy. Phylip. Bartolomeu. andreas.
mon. ... et matthias.

. inapasi nepu:arel. ichadi godi otroplenga
budesti. budimilostyoz bozyoz obragnega
ica ona charcho obragnene iur hite ebra
yiche glaminiez cravi charstoue. Tacho
rzig obratouati gospodine hite slug i slu
cabine tuoych. charstoz gospodinom +
uasim. Vonoga gimete cadma chitryn
suoyoz tebi sapouidi stulence. Vonoga
gimete cadma. chi sinof israbelschib
isrid mora icuede. Vonoga gimete cadi
nate chi fuerhu tebe nogama suoyma
hodich yest. Vonoga gimete cadmaz
choga giuan danas isucharsca vtebi
charstil yest. Vonoga gimete cadmaz
chi tebe usiran galilegshoy. glaminy
em suoyim mo:lyu obrati u vino u
Da stachi duch necisti isfatche fatcha

čine dyabotoue. po čne bide octroplyenez
167
19
poginet i otklucersa. Čhātoum gospodu
nouu nascim: čhima puci usuchi uas i
siue ognem i čuuet gospodin nebeschi
blagoslofghen u uech uichwā amen
ili tioue nepmočue

čhriposti molimce gospodme slemogu u
ogni bože. čhri ne malu milost raič iesci
daci soli da od ne moeete sšachta sšuar
ucimiri čha gochi yest potribna čpidi
člouidhu. potuom simu gospodinu na
sem sšurici raič yesci. potomce gospati
molimo pailino da su sol. raičisti pošu
etici- iblagoslouiti. ida obračoni tu
oim uelicačtva mačhi tuoye sšuprotif
sšachomo dučhu uečistamu mačhi pri
yati i sšpuditi sčhič slug i slugabme

tuob. i gogodi bihlo nemechno spudsci
 . i pulno tuoidh crasya ugnisti. i pudim
 octoyu tuoiom istrepechbut fla prussasa
 . fanchagme chzsloue isboyerse. poqlai
 minyu chrig- tuoga fina gospodna na
 stega. i sapouidi prauie chlechnu caym
 mes. pouom tuom clamny u usucarfe
 co ga nigdare bolichm paininet clame
 uuyuchuse. chi quies i chragluues uasse
 uechi uech amen

ST. VIKTOR
 B. 11. 11. 11. 11. 11.

budi ouo simfanye soli uoche uode ca
 vedno u gime otca. ifina. idudba sueta
 pomolimsi

ST. VIKTOR

Adimante stuozenye soli uido u
 gime + otca + ifina + idudba sueta
 Joschete chadmanice chi po eligen

193
 prazodu vuodudasti zapouidi gouo
 redi Duo di gospodni Ostauch uode
 oue i uebuder vgnich smerti indama
 shio Tche bozaf ueimim ush suomni gl
 som rete Di yeste sol zemglie spo apo
 stolu. Sarce uase solyu yest uagneno
 Da stachi chi od reb oauir. budere po
 suetxni dusami iteleffa. Igti godi
 budes odropgliena budi grum od
 pucheyne gribof stachye pameri. i
 spaknye uirgne oo gribof i oo gononye i
 iflache napasti vialloue. ugnue otca i
 ffuemoguchga + usucharfa sinu bozra
 chi gina pruzi i suduri uas suut ognie
 i chragluyet Vasse uido uech amicu
 pomolimsi

Ospotme boze isbauieglyu shuo

nreglu i castibreglu flactoy scum cha
 yestri ufozudo oue uode n. i. f. u. o. e. n. y. e. i
 nuč sucto ugnie tuoe postuechuyru uactu
 ouu. ana otgoneguye dyafla isse tuuf
 br gwegoue. Fiofcty te mokiu gosfodme
 usudarsre. da ugnie tuoye gu. mo. ar
 licafuo mulofri duoba siucta. i. ou. a. i. u.
 da ductofna da p. imet. Fiofcty n. a. s. p. i.
 gnie i n. a. p. o. g. n. a. n. y. e. d. y. a. f. l. o. u. a. t. i. g. n. e.
 ma pouubach sluge tuoga i po ochrop
 gliemy se uoe da probuder. flactoni
 ctom nectri ducto cctruen. yest ouim
 ctarctimer soli uode sapugen yctagnū
 i ccti uic spactafigliengi ali cctarctangi gum
 u felt cctyre blažo. Fctada govi ochropg
 lieme od tab tuoycho pudet i pobulitit
 uifctio cctiuctbim n. a. s. p. i. m. a. d. a. y. e. i. u. l. a.

116
 198

gnyue. gospodnoz n. a. s. i. m. u. s. u. a. r. a. t. o. m.
 f. i. o. z. t. u. o. z. c. h. i. s. o. b. o. n. i. c. u. e. t. i. d. z. i. g. l. u. y. e.
 u. a. s. s. i. u. u. c. h. i. u. u. c. h. o. z. a. m. e. n. D. n. i. s. u. e. b. i. s. t. ū.
 f. u. s. ū. c. o. r. d. a. . g. r. a. s. a. g. a. r. u. r. d. i. o. t. u. o. u. r. o. I. n.
 m. o. d. ū. p̄. p. h. a. c. i. o. s.
 g. n. a. u. u. d. o. s. t. o. r. n. i. i. p. r. a. u. i. d. n. o. y. e. s. t. p. e.
 a. u. o. u. p. a. s. i. l. i. t. e. g. n. o. . D. n. e. t. e. u. a. s. s. a. i. u. a. s. d. i. h. ū.
 a. l. u. u. s. i. d. a. y. r. i. n. o. . g. o. s. t. e. r. m. e. b. o. x. e. i. n. e. b. e. s. c. h. i.
 i. s. e. m. a. l. i. s. c. h. i. . b. o. g. a. c. h. i. r. i. p. o. s. t. i. u. p. o. l. o. c. e. n. s. .
 s. i. u. e. f. l. a. i. c. h. o. g. a. t. i. g. ū. s. f. u. o. z. e. n. a. s. u. e. f. l. a. d. g. g.
 r. a. p. o. s. g. l. i. d. u. c. h. t. u. o. y. s. a. s. t. i. . s. u. a. r. c. h. o. u. o. g. a.
 s. t. u. a. e. n. y. a. u. o. d. e. d. a. i. s. t. e. p. o. s. u. e. c. t. r. i. n. a. u. g. i. e.
 . o. c. c. i. . i. n. i. a. . i. d. u. c. h. a. s. u. e. t. a. . f. e. r. e. o. n. i. .
 r. e. b. e. c. t. i. a. u. i. g. n. e. g. a. s. p. i. s. t. e. r. e. g. l. i. a. i. n. i. u. i. r. e. g. l. i.
 u. i. g. n. e. g. a. . F. o. s. t. e. r. e. q. u. i. b. e. c. t. i. u. o. b. o. x. e. m. o.
 l. i. m. o. d. a. u. s. l. i. s. t. i. s. i. p. o. u. i. u. y. e. s. i. m. o. l. i. e. n. a. . y. i.
 f. l. a. . D. i. g. d. i. g. o. d. i. o. c. h. r. o. p. g. u. e. n. a. . i. o. n. d. e. r. a.

odbojphena buhes. rebe glubebdi oua uora
 qumigte omi stanye spašenye i ueselye ipot
 stenyne uisigne. asici sbowolgna i sli nesci
 dudone çapuditefle i prozemtefle. I çaro
 gowow tebi uoto cba na suidobiu palo
 çenya skuozenya yestci. **Ei** poonebom.
Ei suarbu neba + **Ti** proçemghuoz +
Ei suarbu çemglie suerdbu rebe çobu suoto
 i uonouato grme boçe. cbite suarbi i
 nebes suoyru moebiu potçau i pachbi i
 sebupi sinorem naçamgli i sfiniça. cbi
 tebe caynami i bayçam i uoremim ui
 m daggubi çapouçoa. isuprotoç sfin
 tellesam oçuchnye da içagunib pteye
 postuçi. Çuarbu cbe + ioldex duchs i
 goçpoom nçlamo nosafete da yoldex
 uobite. Çadmâte + potçomich çadixid.

197
 197
 ducha boga çuoga. Çadmâte + deuctim
 redi angobdbim. Çadmâte - deulom i
 çapouçom isçoga poraçena cuooye sla
 tba uagnegna yestci. Çadmâte + porç
 uet trusci isuçanya i çreptaya nebedho.
 ga drazglia. Çadmâte + omim cbi sli +
 suowul yest. da ue potais glas i uniglicia
 moga. i da çapouços sfin cammoç sli oy
 asli i sli uichantçnye oyaslow i durbol
 nescicb aly çadimich iličauamich aly
 uragolysçibim çadlagnyem. ale pom
 cātamgu. muozostyu. aly potçam ali
 snyami. Tere çapouida tebi goçpoom
 uas isuçantç. sm- boga çuoga da
 bures posuecbena. igdi goçi odbojy
 liena bures figine oçta + sfinogucte
 ga cbi yest saboob. Mili ubiçi aly u

ucliafca. aume facta figamto al up
 uclau. ali flobiter. ali ucliam godife
 uocangi. ali upregi butes. dan aglura
 od che choli nonactone moche an buder
 tuore fucto corafre chnemuta parret.
 Ali calim dudom parafen buax. i
 fclaf clouids bti. fnocti ifgmenti go
 fpooma nafega nuchafca choga nich
 ore nemre in gexechuan pifudhi mpo
 miflechb vagumti. chomii gime yelt
 gopodim fremgi boig. Jofdx te molam
 flicemogi boce dhi. poangeli tuom go
 fpoome frudeuach agarof paxaça iç
 quiga icmaela çagna a napoyl icfi Jhi
 flugu tuoga abrama uime fopocagu
 ge molitum uflifal. ifa çeliza fatca.
 gnegoua napum l yeffa. Jchi rabu

198
 198
 tuomu moyfe fu upufigni chami pora
 çiri fapouidi ifignega uodu igfiri i puch
 napoin. fapouta. Jchi uouu chaxchii
 fpologeyra chana: oflari. Lado gofpi
 chme fhemogi uichgm boce. raxblage
 flouiti+. uouuouu ygime - oca - ufiã
 + vuchã fiera. Danwic kama chaxopyg
 hena budes ugame tuoye ffe blagne
 dyafghe inu nepriaregl i çreues i pro
 reues. Jofdx molu more gopodme da
 chaxdo chfcauu ragudouu angela tuo
 ga raphaella rari yefa poflari. ichu
 boye. fimooca çafila fuçathyefa ichom
 im fadonoz tobao fcaia fcaño nafctm
 danouari boig da tuore chaxdo cõbi
 opghena budet oua uoda uigelar on
 di ali uanom fremi ftoychum chubi.

gimili nichu mocht diuda faloga. adu
 bi pubnali. darudie potopgliem iraca
 gnein ottout. Charstom gosporomom
 nassim dzoza huxatet angelli i arhang
 li cherubin i seraphim. dsi ne pascayri
 uapuycho flachu dan glason uelichim
 gouorechi. — Suet suet suet. gospo
 dm bog sababot. Pulna sut nebrsa
 i semiglia slau tuor osana uauisgm

Dispoime sueti otze ⁱⁿ ^{plena} ^{plena}
 semogi uisgm boze otze gosporia
 nasaga isucharfa. boze + abramof.
 boze + isadof. boze + iachouof. — posur
 dpyuchti + Ja ouo stuorenye sol i ue
 du molunte da uislan rasssi. Qadi
 nagre + radue soli i uodu ugnie.
 gospodina nasaga usucharfa nasa

147
 198

tanigna. sina boga quoga chragna isino
 ca nasaga. da bu dseti umuete i ocuicheuy
 ussim mestib. vabich obrzopglia budu
 sti. na programu inaschozenye dudof
 neshind i tachie sfedruyche chassoue issi
 ch obrzof chisglib ibimke i magleg
 nich i slachx supzotfichime. hrasuueno
 ga spaseniya narosite iscupitric. in usf
 agolach otzuyz in gludem in plobu
 tobitzenomu ne uaudi. da ottoi ipo
 bigim potu apyugospodina nasaga
 isucharfa. chadimame dusse ne gisa
 + bogom semoguchim dsi uisgm
 yet nebo isemgliu. moze islacha u
 gundo isfut. Dassa mocht supptina.
 iste supglienye dialouo isse tceen
 ye. iste blasne gnegoue ischoritessie

ipobiqnre. od ouoga stuoeruya uode. dr
 hite sueta. iogan gozuchy sierchu sŕe dŕ
 le ne payaregŕŕe.

De dŕi naspasenye sŕeunŕasham
 rochi. uchŕa pŕuŕŕya uodoz sŕaŕaŕ
 gi poŕŕam rŕchŕi xŕŕi. bliŕi buo. gŕa
 yru nalenii. i aguegŕya ouoga ŕioŕi
 iii ŕadoni poŕŕi. dastoeŕaye rŕoye lo
 ŕaŕu ŕlugit usagŕayuu uraŕof i memo
 dŕim. i oŕŕe ŕupugnenya boŕaŕuue i
 uiloŕŕu pamer ŕuerŕie. ŕaŕoŕe u
 melŕŕali ŕamŕŕo uerŕmŕŕ: ouo yŕŕo
 pŕŕo pŕgŕenye ŕchubŕŕe uŕŕoŕŕi i
 obaryet odneŕŕoŕŕe. dŕnebudet op
 di dŕŕa poglobŕiŕu. ni ŕŕimma.
 raŕŕoynoga. ŕoŕoŕe ŕŕe ŕlob layuŕŕib
 ne payareŕ. i aŕŕo ŕa yeŕt ne ŕŕrauo

209
 209

uŕamŕŕo amro. poŕŕo pŕgŕenye uode oue
 pobŕmŕe. aŕo aŕŕe ŕuŕŕŕe dŕa pŕabŕuar
 pŕŕamŕm uneni ruoga ŕuŕoŕa pobŕg
 nŕe i oŕŕe aŕuagŕe buŕi obaŕolan
 Boŕŕoŕŕom nŕam ŕŕuchŕŕŕom ŕmŕoŕ
 ruom. dŕi ŕŕoŕom ŕuŕe dŕa. agŕuyet
 uiedŕŕŕu dŕŕa ŕuŕa bog. poŕaŕŕi
 ŕŕoŕ. Amen Oremus pŕepoŕ. ŕaluŕarŕb
 momŕi ŕŕamŕi miŕŕuŕone ŕormati
 audemus dŕere. Pater noŕŕe. ŕ. ŕŕŕe
 ra nos amalo amen ŕŕoŕe oue

7 Ebanŕas goŕŕeŕe molimŕe od
 ŕŕe ŕla dŕe immoŕŕo. i dŕe ŕada i
 dŕo gŕmar pŕŕi. ŕug i ŕuŕabŕmŕ tuo
 ruoŕŕo od meŕŕa. i od gladi. i od gŕna
 i od neŕoŕŕi ŕalich. poŕŕa uŕegŕu ŕp
 paŕŕegŕu nŕŕem goŕŕoŕu i ŕuŕaŕŕu

dx scdm quet idragliupeth uytet nln
 w doucha fuera bog: per oia secla scloz a
 vns uobiscu || **Q**ur iblagos lof: boga or
 (**B**enedicamus dno de gras pomolime)
 ca stemogudx ga usma + roucha fuera
 + pradi suardu uote oue da bute posue
 chena . uigime fle toga troysua Amen

Askite cast. i posuetisse uas fuit. ida
 gmm op pulchre nye grichof uotom i du
 hom ff ocichu yemo: ~ **E**t dicitur tribo
 uibus **A**le ebrat

201
 201
 ad illi i honore bñ honofu p feg: Ambr.
 fuit tam emes i dno dies celebrante fch: hono
 re amendentiois bñ. honofu ex cu' amertione
 gaudent angli i coltuat filii da. ps. Noli i
 emulari int malignites neq: kelaueris i
 nientes iniquitate: N. f. La pa i filio r spm sc.
 R. sicut eaz i principio hinc r sep i scilicet.

Osipit sempiternus deus qui beat ozon r
 o simo ofessor tuo honofu tantu: fieri
 astantia: donasti ut p tuo amore qly ei
 puca: desperit famem r sitis r nuditatem
 i castro patiente sustinuit: p. q. e. i. nos
 p. q. b. adiuuauit multu: huius tempore
 ad alios transire ualeam: ad oia: regni tui
 iudicium reuertere puenire ualeam: epistola.
Profecto libri sapientie: Dilectus. ad
Lia dno: cui memora: i bñ honofu in
 benedictio est. sile fecit illi in glay: scilicet.